

Deze bijlage bij het TIC is volledig gewijd aan de VIAT en VDK waardering 1997. Het artikel "De Gentse beluiken vanaf 1820" is het resumé van de omvangrijke studie over het Gentse beluikenbestand beloond met de VDK waardering.

De Gentse beluiken vanaf 1820. Een stand van zaken.

Roger Moreau

Mijn belangstelling voor de beluiken dateert uit mijn prille jeugd. Nog voor de Tweede Wereldoorlog mocht ik mijn oom, een gaslantaarnopsteker, tijdens de wintermaanden op zijn tocht langs alle mogelijke uithoeken van Ledeberg vergezellen. Zo kwam ik voor het eerst oog in oog te staan met de voor mij vreemde en geheimzinnige wereld van wat men de 'cités' noemde, de 'koeren', de 'poortjes', kortom de 'beluiken'.

Eind 1971 werd de Heemkundige Kring 'Gent' als zelfstandig orgaan gesticht.

Tijdens de wekelijkse vergaderingen op zondag werden niet alleen de doelstellingen van de Kring uiteengezet en belicht, maar ook een aantal projecten voorgesteld in verband met de Gentse folklore. Die zouden dan door werkgroepen worden uitgewerkt. Het is tijdens deze vergaderingen en ook uit de contacten met een aantal door het Gentse verleden gepassioneerde en gedreven mensen, dat ik meende ook mijn steentje te moeten bijdragen.

Een eerste stap was een fotoarchief aanleggen van de toen nog circa 230 bestaande Gentse beluiken. Er diende snel te worden gehandeld, de beluiken waren immers vlug aan het verdwijnen.

Een tweede stap was het verzamelen van zoveel mogelijk artikels, publicaties, verslagen en dergelijke over dit typische Gentse verschijnsel van een proletarische woonvorm.

Dit met de vage bedoeling 'eens' een dossier aan te leggen over de Gentse beluiken.

Omstreeks dezelfde periode werd in Oost-Vlaanderen de industriële archeologie als een wetenschappelijke discipline aan de Rijksuniversiteit Gent geïntroduceerd.

Onder voorzitterschap van Professor Dr. H. Balthazar, werd de WIARUG (Werkgroep voor Industriële Archeologie van de R.U.G.), gestart.

Via de daaruit voortvloeiende initiatieven, die vooral uitgingen van het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel of MIAT, en haar vriendenkring v.z.w. VIAT, rijpte het idee de oorspronkelijke, enigszins sentimenteel gerichte doelstellingen om te buigen tot een meer wetenschappelijk georiënteerde studie.

De VIAT & VDK waardering 1997 was dan ook de gelegenheid om een stand van zaken in dit verband te schetsen.

Ik wil mijn dank betuigen aan allen die het mogelijk hebben gemaakt om deze studie voor zover, tot een goed einde te brengen. Mijn bijzondere dank gaat verder uit naar René De Herdt en Guido Deseijn

van MIAT, Eddy Levis van VIAT, de leiding van het documentatiecentrum Sint-Amandsberg, het personeel van het Stadsarchief Gent, André Verbeke, M. Vollaert en *last but not least* mijn vriendin A. Van Caneghem voor haar geduld, inzet en liefdevolle medewerking, M. Latoir, zonder wie het onmogelijk zou zijn geweest om onder meer de zeshonderdveertig, in 1892 door de technische dienst Stedebouw in het Frans opgestelde verslagen, het daglicht te laten zien.

Inleiding

"Industriële archeologie is, volgens menig auteur, de geschiedenis van de industriële tijd, onderzocht aan de hand van haar materiële relictten. Anders gesteld, de materiële cultuur dient als inductieve spiegel om het beeld van de industriële maatschappij te reconstrueren. Dat de industriële archeologie dus niet beperkt blijft tot de bevattelijke archeologie van de fabriek is dus duidelijk. Industrialisatie hangt feitelijk nauw samen met urbanisatie. Deze vreemdsoortige tandem ligt aan de basis van moderne conditie, en riskeert het domein van de industriële archeologie, zoals dat van elke geschiedenis, oeverloos te maken."

Bruno De Meulder, KUL

Verband tussen industriële revolutie en de beluiken als proletarische woningvorm.

In het eerste deel van het hierboven aangehaalde citaat vinden we wat genoemd wordt een 'vreemdsoortige tandem' terug, het verband tussen industriële archeologie en volkshuisvesting. Het tweede deel bevat een vingerwijzing naar het volume veldwerk waarmee de onderzoekers in deze omvangrijke en complexe materie worden geconfronteerd.

Deze bijdrage, ingestuurd ter gelegenheid van de VIAT & VDK waardering 1997, heeft het onderzoek naar een bijzondere vorm van proletarische volkshuisvesting als onderwerp, namelijk de Gentse beluiken. Het is de uiteindelijke bedoeling een algemene inventarisatie op te maken van het Gentse beluikenbestand vanaf 1828 tot nu. En daarbij zoveel als mogelijk relevante gegevens te verzamelen en te ordenen.

Om de evolutie van een beluik te kunnen volgen vanaf het ogenblik dat het bij het kadaster wordt geregistreerd is het noodzakelijk een passende sleutel te vinden om dit beluik te kenmerken. Aanduidingen zoals de straatbenaming en de politienummers van de huizen in het beluiken-

complex kunnen regelmatig wijzigingen ondergaan en zijn daarom niet geschikt om als maatstaf te worden gebruikt. Wel kunnen ze als bijkomende informatie worden gebruikt.

Het meest geschikte element om een complex beluikhuizen in de loop van de tijden op te volgen is de aanduiding van de kadastrale sectie en een bijbehorend geschikt perceelnummer. Door splitsing, samenvoegingen en dergelijke, kunnen de oorspronkelijke perceelnummers wijzigingen ondergaan. Dit gebeurt dan meestal door het toevoegen van een of meer exponenten. Het grondtal van de oudste perceelnummering blijft echter meestal duidelijk herkenbaar en kan worden gebruikt om het beluik in de loop van zijn evolutie te kenmerken.

In het archief van het kadaster vindt men, in de hierna opgesomde documenten de noodzakelijke gegevens om de voorgestelde doeleinden te helpen realiseren (1).

1. Het oorspronkelijk (het primitief) perceelplan: modelnrs. 1 - 201. Voor de Stad Gent 'Intra muros', verdeeld over 113 deelbladen: A (32 bldn.), B (6 bldn.), C (4 bldn.), D (28 bldn.), E (11 bldn.), en F (32 bldn.).
2. De bijbehorende oorspronkelijke of primitieve aanwijzende tabel 208.
3. Het jaarlijkse bijgewerkte percelenplan (afgeleid van het primitief percelenplan), samen met de bijgevoegde aanwijzende tabel 209.
4. De kadastrale legger: modellen 8 - 12 - 212.
5. De mutatie documenten

Artikel 16 van het Koninklijk Besluit van februari 1988 bepaalde dat, mits goedkeuring van de gewestelijke directeur, onbezoldigde particuliere

onderzoekers gratis de kadastrale bescheiden konden raadplegen. Tijdens het speurwerk over de beluiken 'Achter de Hert' en de 'Tjiekensdreef' hebben we deze voorwaarde volledig kunnen benutten. Dit KB werd ondertussen echter vervangen door het KB van 19 maart 1996. Hierin wordt onder meer bepaald dat ook onbezoldigde onderzoekers niet langer gratis de documenten in omloop bij het kadaster, kunnen raadplegen. Voor een tijdrovende studie is dit zonder meer catastrofaal. Het is immers praktisch financieel onmogelijk om gedurende lange tijd, de door het Ministerie van Financiën vastgesteld tarief van 250 frank per raadpleging te betalen.

Om deze studie verder te zetten hebben we in eerste instantie getracht zoveel als mogelijk de vereiste gegevens te putten uit bronnen, andere dan het archief van het kadaster.

De beluiken, als sociale getuigen van het Gents industrieel verleden. Beknopt historisch overzicht.

De geschiedenis van de Gentse beluiken werd reeds in talrijke werken, verslagen en dergelijke beschreven. Het is dan ook niet de bedoeling opnieuw een synthese of compilatie te geven van de in vele opzichten bijzonder belangwekkende geschiedenis van deze speciale vorm van proletarische huisvesting.

Een zeer interessant overzicht kan men vinden in het eindrapport van de studie 'Onderzoek naar de Gentse Beluiken' (2). Die werd in 1978 door de 'Werkgroep voor Indus-

triële Archeologie van de Rijksuniversiteit te Gent', in opdracht van het stadsbestuur uitgevoerd.

In dit overzicht worden de volgende facetten van de geschiedenis van de Gentse beluiken behandeld:

1. Historische evaluatie.
  - 1.1. Schets van een typisch Gents fenomeen: de beluiken
  - 1.2. Historische evolutie van de Gentse beluiken.
  - 1.3. Evaluatie.
    - 1.3.1. Sociaal- economische situering.
    - 1.3.2. Beluiken in hun industriële site.
    - 1.3.3. Beluiken als illustratie voor de verschillende expansiefasen die Gent gedurende de 19de eeuw heeft doorgemaakt.
    - 1.3.4. Beluiken als illustratie van bepaalde sociale toestanden in de 19de eeuw.

Onderzoeken naar het bestaan van Gentse beluiken vóór de aanvang van de industriële revolutie.

Doorgaans situeert men het ontstaan van de beluiken gelijklopend aan de doorbraak van de katoen- en metaalverwerkende nijverheid en de ruime introductie van de stoommachine vanaf de jaren 1825-1850. Onderzoekers hebben echter aangetoond dat deze beweging reeds ruim driekwart eeuw vroeger is ontstaan. Onder de titel 'Ancien régime', verschenen in 'Volkshuisvesting te Gent' (3) geeft Guido Deseijn de resultaten weer van zijn studie van de bouwaanvragen met erbij gevoegde *modelle* uit de 18de eeuw. Deze bouwaanvragen, bewaard in het Gentse stadsarchief (SAG), waren vanaf het einde van de 17de eeuw verplicht maar betroffen uitsluitend de straatgevels (4). Het

achterliggende terrein werd als privé-eigendom beschouwd en de gemeente werd niet bevoegd geacht te interveniëren voor bouwprojecten verder dan 6 meter achter de rooilijn gelegen. Grondplannen bij de geveltekening gevoegd, zijn voor beluiken en zelfs voor woningen uniek. Soms kan men echter uit bepaalde details, zoals de aanwezigheid van een klein poortje of van een tweede deuropening, afleiden dat er nog achterhuizen aanwezig waren. Zo diende in 1778 Joost Baptist Mussche, als *propriétaire* van eenen *grooten hof met eene blinde muur in de Bogae-rdstrate*, een bouwaanvraag in om, *soo verre syne erfve bestreckt tot in de Sleutelstraete en alsoo voort tot aen synen bewoonden huuse (...)* 23 à 24 *huysekens op eene egale forme bouwen* (SAG, reeks 535). Dit is één van de vroegste beluikvoorbeelden waar een grondplan is bijgevoegd.

Onderzoek op basis van methodologie van het archivalische huisonderzoek te Gent.

Luc Devrieze benadert in zijn bijlage 'Beluiken en Huisjescomplexen - Ontstaan en evolutie in het 18de-eeuwse Gent' de beschrijving van de vroegere huisvesting van het armste gedeelte van de Gentse stadsbevolking uit een totaal andere perspectief. We citeren: "Na de ontsluiting en de uitvoerige beschrijving van de methodologie van het archivalische huisonderzoek te Gent door D. Lievois en L. Charles is het mogelijk geworden de registers van de huisgelders als tweede bron te benutten voor de studie van deze fenomenen.

Dank zij de verbinding die kan worden gemaakt tussen 'oude' en de 'nieuwe' boeken van het huisgeld vanaf 1701, gebaseerd op de prijzlij van 1672, en het primitief kadasterplan uit 1827 - 1874, is het zelfs mogelijk geworden de meeste huizen en percelen uit de 18de eeuw nauwkeurig te situeren op de moderne kadasterplannen. In tegenstelling tot de bouwaanvragen kunnen meerdere van deze bronnen aanspraak maken op volledigheid. Ook al waren er volstrekt geen bouwvoorschriften voor alles wat zich achter de voorgevels bevond, toch waren ook de kleinste huisjes op achtererven onderworpen aan de reglementen op het huisgeld".

De auteur van de bijlage geeft verder enkele markante voorbeelden van beluiken uit de prijzlijregister GG (alle uit SAG, Reeks 153/1):

*"- 4 huysen op de achtereerfve van 4 andere huysen ten voorhoofde in de Brandstraete.
- 8 huysen op syne achtereerfve ten voorhoofde in Galgenbergstaetje.
- 8 huysen op syne achtereerfve van de herberge het Baerseke (buiten de Brugse Poort).
- 13 huysen ten voorhoofde van de Papegaeystraat op d'achtereerfve van de herberge de Bonte Koy.
- 39 huysen ... ten voorhoofde in de Apostelhuysen ... op eene gecogte eerfe deel maekende ven eene hof.
- 35 huysen op eene eerfve deel gemaect hebbende van de herberge den Pelican ten voorhoofde in de Abeelstraete en sig bestrecken de tot de Huckelram.
- 7 naereen volgende items ten voorhoofde op Nieuwland op de achtereerfve van de herberge genaemt de Groende."*

Deze voorbeelden, merkt Luc Devriese op, tonen duidelijk aan dat het beluikenfenomeen in de jaren zeventig van de 18de eeuw een explosieve ontwikkeling kende, zoals ook reeds na het onderzoek van de bouwaanvragen uit die periode door Guido Deseijn werd opgemerkt.

Het hierboven aangehaalde onderzoek is belangrijk omdat de informatie vervat in de registers van het huisgeld, toelaat via de Franse kadasters de verbinding te maken met de registers van het Hollands kadaster (de SAG reeksen DD nrs. 14-19 en DD nrs. 42-48).

Omdat de gegevens van het Hollands kadaster, afgewerkt eind 1828, werden overgenomen bij het tot stand komen van het Belgisch kadaster (in onze gewesten omstreeks 1834), kan deze verbinding verder tot het Belgisch kadaster worden doorgetrokken. Dit laatste is dan ook een van de redenen waarom onze studie begint met de inventarisatie van het Gentse beluikenbestand in de periode 1828-1834.

Het Gentse beluikenbestand in de periode 1828-1834.

Op het einde van 1828 was men klaar met een grondige hervorming van het Hollands kadaster. Er werden 'nieuwe aanwijzende tabellen' vervaardigd en volgens de historicus Daniël Lievois, ook een 'nieuw percelenplan' waarop de grenzen van de percelen en het grondplan der gebouwen nauwkeurig zijn ingetekend. Van groot belang is dat de nieuwe perceelnummers bij het ontstaan van het Belgische kadaster (omstreeks 1834-1835), werden overgenomen.

Voor meer details verwijzen we naar de artikels 'Het Hollands kadaster' door Daniël Lievois en 'Het Belgisch kadaster' door Robert Vanden Bilcke, opgenomen in de brochure 'Huizenonderzoek in Gent' (SAG 1994) (5). De aanwijzende tabellen die bij de hervorming van het Hollands kadaster werden samengesteld voor de Stad Gent, worden in het SAG bewaard.

Het nieuwe percelenplan dat bij hervorming van het Hollandse kadaster zou zijn opgemaakt, is waarschijnlijk bij het ontstaan van het Belgische kadaster overgenomen in de vorm van het oorspronkelijk (of primitief) perceelplan (modelnrs. 1-201). Steekproeven uitgevoerd op circa 113 deelbladen van dit plan hebben aangetoond dat de daarop voorkomende perceelnummers mét hun situering, volledig overeenstemmen met de opgaven vermeld in de aanwijzende tabellen.

Gelukkig voor het onderzoek wordt in de Handschriftenzaal van de UG, een kopie van het oorspronkelijk percelenplan bewaard en kan men dit na toelating vrij raadplegen. Waarschijnlijk gaat het hier over het exemplaar dat destijds conform met de gangbare procedures (6) aan de gemeente werd overgemaakt.

De bij de telling 1828-1834 gevolgde methode

De achterliggend idee was vrij eenvoudig.

1. Voor de Stad Gent en zijn voorsteden beschikken we in de vorm van de in het Gentse Stadsarchief bewaarde aanwijzende tabellen, per kadastrale sectie, over alle gegevens wat betreft:
- de nummers van de percelen die samen een

aaneensluitende reeks of blok vormen (bijvoorbeeld aan dezelfde straat liggen of omsloten zijn door aaneensluitende straten) en eigendom zijn van één eigenaar of diens geassocieerden. De namen, voornamen en woonplaatsen van de eigenaren. De namen der straten of openbare plaatsen waar deze percelen gelegen zijn. Het oude (Franse) huisnummer. In het voorkomend geval, het in 1845 toegekende huisnummer.

- de soorten eigendommen, de belastbare inkomsten der huizen en de belastbare inkomsten der andere gebouwde eigendommen.

2. Op de deelbladen van de *Atlas de la Ville de Gand* (HsRUG nr. 3307) staan de percelen en het grondplan der gebouwen ingetekend. Aan de hand van de gegevens vervat in de aanwijzende tabellen uit de SAG reeks DD nrs. 42 tot en met 48, kan men per sectie en per eigenaar nagaan welke percelen een complex vormen waarin woningen voorkomen die, voortgaande op hun belastbare inkomsten, onder de minderwaardige huisvestingen kunnen worden gerangschikt.

3. Rest er dan nog enkel een bruikbare en sluitende definitie te vinden om een 'beluik' te omschrijven, zodat ze kan worden toegepast op de informatie waarover we in de hierboven genoemde bronnen, beschikken.

Toelichting bij de beschikbare middelen

Vooraleer verder te gaan nog enkele verduidelijkingen wat betreft de beschikbare middelen.

Documentatie beschikbaar in het Gentse Stadsarchief:
Binnen zijn omwallingen werd de stad in vijf

Sectie	Politie Wijk	Reeks DD nr.	Reeks DD nr.
A	3 ^{de}	14	42
B	1 ^{ste} /2	Ontbreekt	43
C	1 ^{ste} /1	15	44
D	4 ^{de}	16	45
E	5 ^{de}	17	46
F	2 ^{de}	18/19	47
G, H, I, K	Extra Muros	Ontbreekt	48

kadastrale secties verdeeld namelijk de secties A, B, C, D, E en F. De gebieden 'Extra Muros' werden opgedeeld in de secties G, H, I en K. Het gebied 'Rooyghem', 'buiten de Brugschepoort', vormde hierop een uitzondering en viel onder sectie F. In het Stadsarchief Gent worden twee aanwijzende tabellen bewaard. Onderstaande opsomming, geeft een overzicht.

- de reeks DD nrs. 14 - 19
Deze reeks is onvolledig (zie tabel). Ze biedt ook het nadeel dat de percelen per straat (1828), zijn gerangschikt. Voordelen zijn:

1. In de kolom "Aerd der goederen" is soms onder "Huys", in het oorspronkelijk handschrift, bijgeschreven: ... 9 woonsten, ... 12 huyskens, ... , wat wijst op de aanwezigheid van een beluik.
2. In de kolom "Numeros der huizen" zijn naast de Franse huisnummers, later in het rood de huisnummers vermeld die door de voorbereidende maatregel "... om in de loop van het tegenwoordige jaer 1845, tot eene algemeene opneming van de bevolking des Rijks over te gaen", het resultaat was van de richtlijnen van de Oostvlaamse provinciegouverneur L. Desmadies van datum 28 januari 1845, "om de numerotering te doen onderzoeken van al de huizen zonder onderscheid, bewoond of onbewoond, en dezelve te doen volledig maken of

verbeteren, daer waer ze onvolledig of gebrekkig mogt worden bevonden".
3. In de kolom "Aanmerkingen" zijn, vermoedelijk achteraf (in 1845?), interessante gegevens bijgeschreven, meestal met betrekking op beluiken, bijvoorbeeld In DD nr. 17: "Grave Casteel Pharaïde Plaetse 6, numeros van het kadaster: 369, 50 habitations et 2 fabriques".

Opmerking.
a. In hoeverre deze nieuwe nummering uiteindelijk werd doorgevoerd kon nog niet worden achterhaald. Ze werd in elk geval niet toegepast op de huizen gelegen buiten de stadspoorten. Ook op het *Plan Parcellaire de la Ville de Gand* door P. Gerard van 1855-1857 (Krt. RUG nr. 1076), worden de woningen gelegen 'Extra-Muros' met hun perceelnummer in plaats van met een huisnummer aangeduid.
b. Op het voorblad staat (boven de titel: 'Grond-Belasting-Legger enz.'): in handschrift genoteerd: "Dit nieuw werk heeft gediend de eerste maal voor ... de rollen van 1829 tot 1834 ..."
c. Omdat de SAG reeks DD 14 - 19 onvolledig is en ook niet zo handig is in gebruik werd ze enkel als bijkomende informatiebron en voor controle gebruikt.

- de reeks DD nrs. 42 - 48.
Deze reeks is volledig en de percelen zijn, per sectie, in opklimmende volgorde gerangschikt. Het

is uit deze reeks dat de gegevens werden geput om het beluiken, bestand in de periode 1828 - 1834, te bepalen.

Definitie van het begrip 'beluik'

Tijdens onze opzoeken hebben we kunnen vaststellen dat de overheidinstellingen betrokken bij het beleid inzake beluiken, blijkbaar geen coherente of sluitende definitie hanteerden om een 'beluik' in al zijn typologische variaties te omschrijven. Enkele voorbeelden ter illustratie.

1. Tijdens het onderzoek door de Technische Dienst uitgevoerd in 1892 werden volgens Charles Van Rysselberge, de stadsarchitect die het onderzoek leidde, 599 beluiken bezocht. Dit zijn althans de officiële cijfers die hij in 1896 aan Schepen Bruneel heeft meegegeeld.

Tijdens ons onderzoek vonden we echter 638 verschillende verslagen. Vermoedelijk werden zelfs in totaal 704 verslagen opgemaakt. Volgens de jaarlijkse telling waren er in 1892 te Gent 658 beluiken.

2. Uit het rapport van sectiechef Poelmans dd. 6 april 1896, gericht aan de stedelijke architect: "Enclos Quai Porte au Vaches N°. 42 Suivant la circulaire du 12 mai 1891 de Monsieur Montigny (7) au sujet de l'article 1 de la loi de 1844,

une seule demeure ne forme pas un enclos. Quant à la maison front a la rue: elle peut par sa distribution intérieur, être occupée par une habitation particulier, mais comme elle est louée en chambres a des ménagés ouvrières, elle tombe sous l'application du règlement sur les enclos.

A la 5eme bureau: d' Accord.

Informe le propriétaire que cette maison, louée en chambres, est soumise au règlement des enclos 'voir art. 1, 14 & ..., du règlement sur l'enclos'.

3. Wat voor normen gebruikten de politiecommissarissen toen het Gemeentebestuur hen in 1849 de opdracht gaf, een opgave te maken van het aantal beluiken en zakstegen in hun respectievelijke wijken?

De vraag blijft of de hiervoor ter illustratie gegeven voorbeelden van abnormaliteiten en interpretaties, niet voortvloeien uit een gebrek aan een goede omschrijving van een beluik als proletarische woonvorm.

We kunnen ons afvragen of het anno 1997 nog wel zinvol is om naar een sluitende definitie voor het begrip 'beluik' te zoeken en deze toe te passen op woontoestanden in het verleden.

Om het aantal beluiken in de periode 1828-1834 te kunnen bepalen met behulp van het primitief percelenplan en de aanwijzende tabellen, moet men echter over een gepaste definitie beschikken.

Een definitie uit het Woordenboek der Nederlandse Taal

Beluik: Ingesloten ruimte, gebied, ook in ruimere zin. Tegenwoordig nog in zuid-Nederland in gebruik. // besloten ruimte, fr. enclos.

Niettegenstaande zijn beperktheid is deze bepaling toch rechtstreeks toepasselijk op een aantal gevallen.

Zo bijvoorbeeld:

- Het Gravensteen. Op 16 juni 1867, 'huisden' hier 45 huisgezinnen.

- Het 'Vrouwenbroers-Pand', Kuiperstraat nrs. 4 en 6.

- 'De Pand', Onderbergen nr. 6.

- 'Godshuis', Kraanlei 43. In 1896: 18 huizen.

Ook de Bouwdienst I die in 1934-1941, onder leiding van stadsarchitect A. D. Hebbelinck, een grondige inventaris maakte van de Gentse beluiken, paste bovenstaande definitie consequent toe. Inderdaad we vinden onder dossiernummer 187:

- 4de wijk. Lange Violettenstraat nrs. 59-259: 't Klein Begijnhof'. Beluik van bijzondere aard met 90 huizen + 11 huizen aan straat.

Definitie volgens stadsarchitect Ediers.

Door Declercq Aaron (8) werd in 1974, de volgende beluikdefinitie, afkomstig van de heer Ediers stadsarchitect, opgetekend:

"Minderwaardige kleine woningen gebouwd langsheen een particuliere weg uitkomend op het openbaar domein, waarbij meestal deze toegangs-weg de gemeenschappelijke koer vormt voor al de huisjes".

Deze omschrijving wordt door de stedenbouwkundige dienst, onder meer belast met het bijhouden van de beluikstatistiek, gebruikt.

Het is ook de definitie die we bij de telling van het beluikenbestand 1828-1834, hebben gebruikt.

Perceel	Adres	Nr. 1	Nr. 2	Eigenaars/Vruchtgebruikers	Soort	Belast
0041	St. Antoniuskaay	62		De Ligny (Rentenierster). St. Pieters Nieuwstr.	Huis	45
0044	St. Antoniuskaay	56		Van Loo Valentin.(Fabrikant). Geldmunt.	Spinnerij	
0047	St. Antoniuskaay	54		Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	27
0047* 1	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047* 2	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047* 3	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047* 4	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047* 5	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047* 6	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047* 7	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047* 8	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047* 9	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047*10	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047*11	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047*12	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047*13	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047*14	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047*15	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde	Huis	21
0047*16	St. Antoniuskaay			Mortier J.Bte. en zusters (Horlogiemaker). St. Pharaïlde		0
0071	St. Antoniuskaay	24		Haerens (Wed.). St. Antoniuskaay.	Huis	21
0073	St. Antoniuskaay	22		Hospicien	Huis	27
0075	St. Antoniuskaay	20		Hospicien	Huis	21
0080	St. Antoniuskaay	16		De Vos Jn. Fern. (Houtverkoper). St. Antoniuskaay.	Huis	21
0081	St. Antoniuskaay			De Vos Jn. Fern. (Houtverkoper). St. Antoniuskaay.		0
0082	St. Antoniuskaay	14		De Vos Jn. Fern. (Houtverkoper). St. Antoniuskaay.	Huis	21
0083	St. Antoniuskaay	14		De Vos Jn. Fern. (Houtverkoper). St. Antoniuskaay.	Huis	21
0084	St. Antoniuskaay	14		De Vos Jn. Fern. (Houtverkoper). St. Antoniuskaay.	Huis	21
0085	St. Antoniuskaay	12		De Vos Jn. Fern. (Houtverkoper). St. Antoniuskaay.	Huis	21
0086	St. Antoniuskaay	10		De Vos Jn. Fern. (Houtverkoper). St. Antoniuskaay.	Huis	105
0087	St. Antoniuskaay	8		Rogier Joseph (Raffinadeur)	Huis	285
0088	St. Antoniuskaay			Rogier Joseph (Raffinadeur)	Rafinald	
0088*1	Molenaarstr.			Rogier Joseph (Raffinadeur)	Pfuis	207
0088*2	Molenaarstr.			Rogier Joseph (Raffinadeur)	Suïke	
0100	Molenaarstr.	15		Van Acker Ludovicus (Herbergier, Kleyn Brussel).	Huis	33
0101	Molenaarstr.	17		Van Acker Ludovicus (Herbergier, Kleyn Brussel).	Huis	33
0102	Molenaarstr.	19		Van Acker Louis (Capper). Kouter.	Huis	93
0103	Molenaarstr.	19		Van Acker Louis (Capper). Kouter.	Huis	27
0104	Molenaarstr.	19		Van Acker Louis (Capper). Kouter.	Huis	27
0105	Molenaarstr.	19		Van Acker Louis (Capper). Kouter.	Huis	27
0105*bis	Molenaarstr.			Van Acker Louis (Capper). Kouter.	Huis	27
0106	Molenaarstr.			Van Acker Louis (Capper). Kouter.	Huis	27
0106*bis	Molenaarstr.			Van Acker Louis (Capper). Kouter.	Huis	27
0107	Molenaarstr.			Van Acker Louis (Capper). Kouter.	Huis	27
0107*bis	Molenaarstr.			Van Acker Louis (Capper). Kouter.	Huis	27

De Telling

a. Het invullen van de tabellen
In elke tabel werden in de kolommen gemerkt met een asterisk (*), aan de hand van de overeenstemmende legger, en de vermelde gegevens per perceelnummer in opklimmende rangorde ingevuld (zie boven).

Als criteria golden:
- opeenvolgende percelen die aan een zelfde eigenaar toebehoren, en waarbij tenminste één perceel behoorde waarop een minderwaardige woning was gebouwd. Dit laatste werd bepaald door de waarde van het belastbaar bedrag. Dit werd vastgesteld op 'lager' dan 39 frank.

- soms werden ook, gegevens genoteerd van percelen waarvan vermoed werd dat er later beluikhuizen werden op gebouwd.

b. Het selecteren van de gegevens uit de tabellen met behulp van de 'Atlas de la Ville de Gand' (HsRUG nr. 3307) Op de deelplannen van deze atlas was het mogelijk intekening en configuratie van de percelen, zoals ze op hiervoor besproken tabellen voorkwamen, na te gaan.

Tabel sectie:	Aantal records:
A	993
B	211
C	4
D	1260
E	811
F	793
	4072

Bij percelen met minderwaardige woningen gelegen op privégrond, werden alle percelen van de eigenaar op die plaats in eerste instantie als een beluikcomplex beschouwd. Ze moesten bovendien toebehoren aan een eigenaar en, behalve de voorhuizen, niet aan de openbare weg grenzen. Deze selectie moest uiteraard nog verder worden geschift. Het werkelijke aantal beluikhuisen moest kunnen worden opgegeven, net als het aantal huizen aan de straat en de koer(en). Om dit werk te vergemakkelijken en ook achteraf te kunnen voltooien, werden van de relevante percelen en hun omgeving, foto's gemaakt. Het is trouwens de bedoeling deze foto's te 'scannen' en het plan met de ligging van het beluik aan de verslagen van deze inventarisatie toe te voegen. Het grootste deel van de circa 190 uit de 'Atlas de la Ville de Gand' genomen foto's zijn echter te weinig contrastrijk. Het lezen van de gegevens (perceelnummers, straatnamen, contouren en dergelijke) vormt geen probleem. Momenteel beschikt de auteur echter niet over de nodige geavanceerde apparatuur om negatieven te scannen en te bewerken. Wel is er een poging gedaan om, met de beschikbare middelen, een beperkt aantal verslagen van een situatieplan te voorzien.

c. Voor elk beluikcomplex werd een fiche opgemaakt waarop de gegevens zijn vermeld. Voor elke eigenaar werd per adres, het totaal aantal percelen opgegeven dat hij bezat. De beluikhuisen werden gearceerd aangeduid. Per kadastrale sectie zijn de fiches in opklimmende orde gerangschikt.

Sectie	Aantal beluiken	Aantal huizen	Opmerking
A	76	451	
B	23	130	
C	1	4	
D	106	710	
E	42	486	
F	48	359	
	296	2140	

Overzicht van het door de gemeentelijke en centrale overheid gevoerd beleid.

In het verslag van de "Commissie openbare gezondheid der beluiken en blinden, gedaen aen den gemeenteraad der stad Gent, in zitting van den 24 april 1852, bijgevolg van het reglement van den gemeenteraad van

Page 5

Gegevens m.b.t. beluik complexen in de periode 1828 - 1834.

Kenmerk: Kadaster Sectie/Blad: Wijk:

Ligging: Aantal beluik huizen:

Eigenaar 1828:

Perceel nummers. Referentie: Aanwijzende tabel Hollands Kadaster (SAG reeks DD_43) en "Atlas de la Ville de Gand" (Het z.g.n. primitief percelen plan) (HsRUG nr. 3307). Gearceerde perceelnummers: te schouwen als beluikhuisen. Perceel nr. in vetjes = voorhuis. Onderlijnd = koer of hof. In vetjes en onderlijnd = voorhuis + bij behorende koer of hof.

Perceel	Beist1	Nr. 1	Nr. 2
1029	189	7	
1030	81	9	
1032	21	1	
1033	27	2	

**Korte Steenstraat:
7 huizen, 3 eigenaars.**

Kenmerk: Kadaster Sectie/Blad: Wijk:

Ligging: Aantal beluik huizen:

Eigenaar 1828:

Perceel nummers. Referentie: Aanwijzende tabel Hollands Kadaster (SAG reeks DD_43) en "Atlas de la Ville de Gand" (Het z.g.n. primitief percelen plan) (HsRUG nr. 3307). Gearceerde perceelnummers: te schouwen als beluikhuisen. Perceel nr. in vetjes = voorhuis. Onderlijnd = koer of hof. In vetjes en onderlijnd = voorhuis + bij behorende koer of hof.

Perceel	Beist1	Nr. 1	Nr. 2
1034	21	3	
1035	21	4	

**Korte Steenstraat:
7 huizen, 3 eigenaars.**

3 augusty 1850', stelt de 'rapporteur' A. Van Lokeren: "het bezoek van 619 beluiken en blinden, bestaande binnen de stad en eenige buiten, heeft zeer lang geduurd; en deze beschouwing heeft strengelyk den toestand der plaatsen vastgesteld". Wanneer met eenige daarbuiten, bedoeld wordt extra muros, dan betekent dit dat het aantal beluiken in 1852 ten overstaan van het aantal beluiken dat we uit onze studie gevonden hebben voor de periode 1828-1839, met ongeveer 50% gestegen is. In hetzelfde rapport wordt een schrijnend beeld geschetst van de toestand waarin deze beluiken zich bevonden. Dit is enkel kunnen ontstaan om de eenvoudige reden dat er geen enkele rem stond op de wildgroei van deze proletarische wooncomplexen. De verslaggever zegt hiervan in hetzelfde rapport (met referentie naar het reglement op de beluiken van "3 augusty 1850") "het tweede (oogmerk), van zoo veel mogelyk middelen aen te wenden, om den ellendigen staet van die, welke gestaen en gemaekt zyn, toen de tusschenkomst der gemeente-overheyd onmogelyk was, te verbeteren". De bronnen vermelden dat er inderdaad geen enkele verplichting bestond wat betreft het oprichten van gebouwen achter de voorgevels op de rooilijn. In wat volgt zullen we trachten het door de gemeentelijke en centrale overheid gevoerd beleid inzake beluiken, te belichten.

Het reglement van 1834

Een eerste poging om iets te doen aan de stelselmattige vermeerdering van de beluiken en aan de onhygiënische toestanden waarin deze zich bevonden,

werd door het gemeentebestuur in februari 1838 ondernomen. Dit gebeurde vooral naar aanleiding van de Cholera-epidemie die in 1832 voor het eerst in Gent uitbrak en 1227 slachtoffers eiste. We citeren hierna de 'Vlaamse' vertaling van de tekst van het gemeentebestuur zoals het te vinden is in het verslag van P. De Buck uit 1904 (9):

*"DE GEMEENTERAAD
Gezien het noodig is aan alle bijzonderen, die op hunnen eigendom straten willen openen, of plaatsen, doorgangen of beluiken wenschen te vestigen, hunne plichten jegens het bestuur te doen kennen, Besluit:*

Art. 1. Er mag geene straat geopend, geen doorgang of beluik op de bijzondere eigendommen gevestigd worden, tenzij met de toestemming van het College van Burgemeester en Schepenen.

Het plan der bouwwerken zal aan het College onderworpen worden, dat terzelvertijd de breedte der nieuwe straten, plaatsen, doorgangen of beluiken zal bepalen.

Art. 2. Ieder gebouw, dat in overtreding met voorgaande bepaling zou gemaakt zijn, zal op koste van den eigenaar afgebroken worden, dewelke daarenboven voor de Rechtbank van Enkele Politie zal gebracht worden, om er veroordeeld te worden tot eene boete van 1 tot 15 franken.

Art. 3. Het tegenwoordig reglement zal gedrukt en aangeplakt worden in de gewone vormen, en medegedeeld aan de Bestedige Deputatie van den Provinciaalen Raad.

Gedaan ter zitting van 10 februari 1838.

*Op bevel van den Raad:
De Secretaris, De Burgemeester-Voorzitter,*

CH. VAN HOVE MINNE-BARTH."

De Gemeentelijke overheid 'vergat' echter het reglement ter bekrachtiging aan de regering voor te leggen. Het had bijgevolg geen kracht van uitvoering en alles bleef bij het oude. Eigenaars die op hun achterhoven wilden bouwen, hielden er dan ook weinig rekening mee.

Het onderzoek van Mareska en Heyman (10)

Dokter Mareska, gestorven in 1858, was sinds 1830 geneesheer van het Rasphuis, de toenmalige gevangenis.

Een nauwkeurige vertaling van dit verslag is gedeeltematig terug te vinden in 'Avanti (11) onder de titel 'Een gewichtig document'. We citeren hierna uit het deel dat betrekking heeft op de levensvoorwaarden van de Gentse arbeiders, de beschrijving van het berucht beluik 'Batavia' en de woongelegenheden van de werklieden te Gent.

"Bij koninklijk besluit van 7 September 1843, was door het ministerie Nothomb een onderzoek omtrent den toestand der arbeidende klassen ingesteld, vooral met het oog op den arbeid van minderjarige kinderen, waarover een wetsontwerp moest worden neergelegd. In zitting der maand Oktober 1843, gelastte het Geneeskundig genootschap van Gent de heeren J. Mareska en J. Heyman, het vragenboek der Regeering te beantwoorden.

Deze dokters namen hunne taak zeer ernstig op, en leverden een merkwaardig verslag. In plaats zich bezig te houden met de werklieden van alle bedrijven, beperkten zij zich bij de katoennijverheid, die te Gent haren bijzondersten zetel had.

Hunne uiteenzetting is zeer methodisch opgevat, en in drie delen verdeeld. Het eerste geeft een volledig overzicht der werkverdeling in de katoenfabrieken, en bespreekt de hygiënische voorwaarden welke het gevolg zijn van den arbeid in elk werkhuis. Hoe meer de mechanische uitvindingen de werklieden naar verzamelplaatsen zullen drijven, hoe meer het noodig zal worden zich bezig te houden met de gezondheidsvoorwaarden dezer inrichtingen, en met het toezicht op den arbeid bekennen de schrijvers op zeker ogenblik Het tweede deel betreft de fabriekswerkers zelf. Hoewel de denkbeelden van den tijd soms doorschemeren, worden geen misstanden verbloemd, geen feiten verzacht. Over den arbeidsduur delen de opstellers het volgende mede: Gedurende den winter begint het werk 's morgens, met den dag, om 's avonds te eindigen om negen of tien uur, volgens de dagtaak 's morgens vroeger of later begon. Gedurende den zomer komen de werklieden binnen om vijf of om halfzes, en gaan regelmatig 's avonds om acht uur weg. Van dien tijd moet voor de eetmalen een half uur 's morgens, een uur 's middags, een half uur 's avonds worden getrokken. Wanneer de fabrieken in den winter laat beginnen, wordt het morgen halfuur afgeschaft. Gedurende gans het jaar wordt het werk den maandag niet onderbroken te middag, maar de werkhuisen worden gesloten om drie uur namiddag. De gewone arbeidsduur, in onze inrichtingen, bedraagt dus twaalf tot veertien uur, vijfmaal per week, en van zeven tot negen uren 's maandags, hetgeen volgens de seizoenen, zevenen zestig of negen en zeventig uren

per week vertegenwoordigt. Deze getallen betreffen den werkelijken en regelmatigen arbeidsduur, zoals hij bestond in 1843 en 1844. Op dit tijdstip heeft men ons slechts één fabriek aangeduid waar gewoonlijk tot elf uur 's avonds werd gewerkt, in een klein getal inrichtingen werden de bezigheden den Zaterdag tot middernacht doorgedreven en overal was de nachtarbeid afgeschaft. Maar, indien we bekennen dat de nachtarbeid zeldzaamheid is geworden te Gent, zijn we er ver af te bevestigen dat hij niet meer zou toegepast worden, moest de nijverheid haar oude vlucht hernemen. We zouden zelfs durven verzekeren dat de misbruiken zouden herleven. Nauwelijks zijn de bestellingen sinds enkele maanden beduidender geworden, of reeds wordt de arbeid, in verschillende inrichtingen, gedurende den zomer tot tien en elf uur 's avonds voortgezet. De werkdag is dus van vijftien tot zestien uren. Wanneer men de bijzonderste wijken onzer moderne steden vergelijkt met hetgene ze vroeger waren, schijnt alles ten voordeele van den tegenwoordigen tijd te pleiten. Zelfs de drukste straten waren smal en krom tijdens de Middel-eeuwen; lucht en licht drongen er slechts met de grootste moeilijkheden binnen, en deze slechte regeling was eene der oorzaken der doodende besmettingen die soms de inwoners kwamen wegmaaien. Nu verrijzen indrukwekkende monumenten, openluchtige woningen in breede en rechte straten, daar waar men twee eeuwen geleden slechts bouwvallige houten woningen zag, met ingedrukte, menigvuldige verdiepingen, waarvan de overhellende spits eene

bijna onoverkomelijke hinderpaal vormde voor het binnendringen van lucht en licht in de straten. Sedert het begin van ons onderzoek vroegen wij ons dikwerf af hoe, gedurende twintig jaren, er zich dagelijks nieuwe stegen, de eene al walgelijker dan de andere, bij de reeds bestaande konden voegen, zonder dat men het middel gevonden heeft, eene zoo onwaardige winstberekening te beletten, die de gezondheid en het leven van een overgroot getal onzer medeburgers in gevaar stelt, en ze zelfs tot in de komende geslachten bedreigt... . Het is eene lage gierigheid die het eerste gedacht ingaf, een smallen en onvruchtbaren hof te herscheppen in een doolhof van kleine, donkere woonsten, waar de voet ieder oogenblik glibbert over eene bestendig natte modder, gevormd door den afval van dierlijke en plantaardige stoffen in ontbinding, waaruit zich eene menigte besmettelijke dampen ontwikkelen die de lucht bezwangeren.

Wij verzoeken den lezer ons niet van overdrijving te beschuldigen, vooraleer hij zichzelf onderwierp aan den indruk, welke men gevoelt wanneer men deze hollen gaat bezoeken. Wij bevelen hem echter aan, zich te doen vergezellen door een bevoegden gids; zonder deze voorzorg zou hij duizendmaal de straten doorloopen, waar de stegen gelegen zijn, zonder hare uitgangen te vinden. Alhoewel te Gent geboren, hadden wij de welwillende tusschenkomst noodig van M. Heusmans, armgeneseesheer van de St- Pieterswijk, om de talrijke beluiken van dit gedeelte der stad te ontdekken. Wij verzaken er aan alles te beschrijven wat wij gezien hebben; wij zouden

er overigens nooit in gelukken; maar om een gedacht te geven van een beluik aan de personen die er nooit binnendrongen, zullen wij het beluik Batavia beschrijven. Het is op verre na het ongezondste of het modderigste niet; maar door zijne regelmatigheid en zijne afmetingen kan het als type dienen. Batavia staat op het hooger deel der stad, tusschen de Sint- Pietersnieuwstraat en St- Pietersvrouwstraat. Er zijn drie uitgangen: twee in de St- Hubertstraat en een in de Rogierstraat. Deze ingangen hebben enkel de breedte eener gewone deur en kunnen gemakkelijk met die der naburige huizen verward worden. Het beluik heeft 100 meter lengte op eene gemiddelde breedte van 30 meter; het bestaat uit 117 woningen en bevat vier straten, waarvan drij evenwijdige en eene dwarsstraat. De kleine huisjes, die langs de straten staan zijn geschikt op zulke wijze dat deze, die recht over elkaar staan in eene straat rug aan rug gebouwd zijn met de huizekens der andere straat. De straten hebben eene breedte van 2,10 m. en dienen terzelfver tijd als koer; eene greppel loopt in 't midden, en koorden zijn van den eenen gevel naar den anderen gespannen om 't linnen te drogen. Men telt er zes gemakken en twee pompen voor 't gebruik van de gansche bevolking. Op het uiteinde der dwarsstraat bevindt zich eene overgrootte riool, waarin al de greppels en de huizen der gemakken uitloopen. Indien wij van de 3000 meters oppervlakte, 1000 meters aftrekken voor de straten en de gronden, ingenomen door de aanpalende huizen die niet tot het beluik behooren, alsook voor de dikte der

metselwerken, dan blijft er voor de 117 woonsten slechts eene oppervlakte van 2000 meter, 't zij 17 meter voor elke woonst. Over 't algemeen bestaan die woonsten enkel uit een gelijkvloers, dat tot keuken en slaapkamer dient. In deze, die er nog eene verdieping bij hebben, is het eene soort ladder, die de keuken met de slaapkamer in gemeenschap stelt. En aan nemende dat ieder gezin gemiddeld uit vijf personen bestaat, bekomen wij eene totale bevolking van 585 inwoners, en voor elken bewoner eene oppervlakte van 3,4 vierkante meters. Dit overtreft alles wat tot nu toe onder dit oogpunt aangestipt werd. Om tot de bepaling te komen der hoeveelheid lucht, die voor elken bewoner beschikbaar is, hebben wij de afmetingen genomen der kamers van een zeker getal huizen. Allen hebben gelijkvloers 2,4 m. hoogte op 4,20 m. breedte en 4 m. 10 lengte, wat voor de oppervlakte 17,20 m². geeft, en voor den inhoud 41 kubieke meters, of 8 kubieke meters per persoon. De huizen zonder verdieping hebben eenen zolder, die alhoewel niet geplafonneerd en zonder vensters, niettemin als slaapkamer gebruikt wordt voor de jongste leden der familie. In de huizen met bovenverdiep, die nauwelijks het vijfde van 't geheel vormen, heeft de bovenkamer dezelfde oppervlakte als de benedenplaats, maar is veel lager. De huizen der eerste soort worden verhuurd aan 1 fr. 09 en die der tweede aan 1 fr. 63 per week. Het ontvangen der huis huur gebeurt den zondag voormiddag, en de eigenaars, hetzij uit vrees niet betaald te worden, hetzij om beleediging te vermijden, belasten gewoonlijk een politieagent met het ophalen der huur.

Het personeel van elke woning is altijd volledig. Is het huisgezin weinig talrijk of indien het door gelijk welke omstandigheid vermindert, dan, om de kosten der huur te vermindere, verhuurt men de bovenkamer.

Beluiken als het gene wij komen te beschrijven, kunnen als kleine steedjes aanzien worden. Men vindt er kroegen, winkels en in het algemeen alles wat noodig is tot het bestaan dier ongelukkige bewoners, zoodanig dat de huisvrouwen en dezen die te huis werken, bijna nooit de grenzen van het beluik overschrijden.

Wij schatten de waarde der gebouwen in Batavia, de grond medebegrepen, op hoogstens 40,000 frank. Geheel het beluik brengt jaarlijks 7,20 frank op, waarvan 280 frank moet afgetrokken worden voor kosten van onderhoud en herstelling. Het zuiver inkomen belooft dus tot 17 of 18 per cent. De ongelukkige huurders weten dat zij uitgebuut worden, want zij laten nooit na, wanneer een vreemdeling hen komt bezoeken, hunne vrekkelijke eigenaars te vervloeken.

Dusdanig zijn die opeen-gehoopte hokken, door een schrijver zoo juist geschandvlekt met den naam van koortsennesten en waar het grootste deel der fabriekwerkers, na een arbeid van twaalf tot veertien uren per dag, komen uitrusten.

Het derde deel van het onderzoek beweegt zich meer op hygiënisch terrein. Het behandelt den lichaamsbouw, de ziekten, zeden en verstandelijke vermogens der werklieden. Na hunne hellevaart kwamen de onderzoekers tot volgende besluiten: Het aantal werklieden, in onze katoenfabrieken gebruikt, kan ongeveer op 10,000 worden geschat. Daarenboven hebben eene massa kleine nijverheden met haar onafgebroken betrekkingen van belang, of van arbeid. Zij gebruiken beide geslachten en allen ouderdom van 9 tot 50 jaar. De kinderen onder de 12 jaar vormen het zeven en twintigste gedeelte der totale bevolking. De gemiddelde ouderdom, zonder onderscheid van den aard van het werk, is 25 jaar voor de mannelijke, en 22 jaar voor de vrouwelijke werklieden."

Het rapport stelt verder nog het volgende vast : "De stad Gent telt 427 straten en 14.372 huizen, kerken en winkels inbegrepen. Op deze 14.372 huizen zijn er 3.586 gesitueerd in beluiken. Daarnaast bevinden zich in de stad nog 226 bewoonde kelders. Zodoende is een vierde en men mag zelfs zeggen, is een derde van de bevolking opgepropt op een oppervlakte die zonder twijfel niet méér bedraagt dan een derde deel van de oppervlakte van de stad. Het is niet mogelijk om meer volk op zo een kleine oppervlakte samen te brengen. Op 1000 werklieden waren er 450 die verklaarden in zakstegen te wonen, en 314 verbleven in steegjes die dikwijls niet beter waren dan de zakstegen."

1849 : Het schepencollege gelast een onderzoek

In 1849 heerste er te Gent een cholera epidemie, balans 2.224 slachtoffers. Verontrust door de gevolgen van deze besmettelijke ziekte

gelastte het schepencollege, met een schrijven 'En date du 31 Août 1849, N° 1626', de politiecommissarissen een onderzoek uit te voeren naar de hygiënische omstandigheden in hun respectievelijke wijken. Het antwoord van de vijf commissarissen is terug te vinden in het stadsarchief (SAG, reeks S nr. 149). Vooral het antwoord van de politiecommissaris C. Versluys, van de 2de wijk, is een schoolvoorbeeld van een degelijk rapport. Dit verslag heeft behalve zijn kaligrafische kwaliteiten, het bijkomend groot voordeel dat het netjes in twee kolommen verdeeld is. In de linkse kolom zijn de door het college gestelde vragen vermeld. In de rechtse kolom zijn de gedetailleerd antwoorden genoteerd.

Uit het antwoord van deze vijf politiecommissarissen komen we voor het eerst te weten hoeveel beluiken en zakstegen de stad Gent telde. Enkel kunnen we ons afvragen welke normen er werden gebruikt om een complex van minderwaardige woningen als een beluik te classificeren (zie tabel).

Wijk	armenbevolking	besmetten	doden	stegen	beluiken
1 ^{ste} wijk	3.000	538	298	14	45
2 ^{de} wijk	9.452	821	395	15	115
3 ^{de} wijk	9.500	1.072	448	5	125
4 ^{de} wijk	14.000	1.586	710	6	132
5 ^{de} wijk	6.796	809	388	1	80
Totaal	42.748	4.826	2239	41	497
Totaal : 538					

Het 'Vue des lieux' van maart 1850

In het Gent Stadsarchief (SAG reeks S nr. 114), wordt een 12 bladzijden tellend verslag bewaard dat begint met: "*Vue des lieux fait le 14 mars 1850. Présent: Mrs. Depauw, Guislain, Wouters, S. Genois, Lammens, Van Lokeren; membres du Conseil Communal Mr. Ch. Hulin, médecin du pauvre. Mr. Verhulst, commissaire de police*". Op drie verschillende tijdstippen (donderdag 14 maart, dinsdag 19 maart en donderdag 21 maart 1850) bezocht dit comité, met wisselende samenstelling van leden, in totaal 159 beluiken. Hiervan waren er 10 gelegen in de Ykstraat (het Nieuwpoortje in de 1ste wijk). De overige behoorden allen tot de 4de wijk. De aard van de genoteerde tekortkomingen, het tijdstip waarop de bezoeken werden afgelegd en de samenstelling van de commissie laten vermoeden dat dit rapport ook als leidraad bedoeld was bij het opstellen van het toekomstig reglement op de beluiken van 3 augustus 1850. Dit rapport bevat tal van andere interessante informatie zoals adres, naam van de eigenaar, aantal slachtoffers van de cholera-epidemie van 1849, huishuur, aantal bewoners.

Een mijlpaal in de evolutie van de beluiken: het reglement van 1850

De toenemende bezorgdheid van de centrale overheid om aan de dramatische toestanden zoals onder meer aan het licht werden gebracht door het onderzoek van de dokters Mareska en Heyman, cumuleerden

uiteindelijk in een aantal regeringsmaatregelen. Vooral de minister van binnenlandse zaken Rogier zette zich in om voor de arbeidershuisvesting zo vlug mogelijk verbeteringen te realiseren.

In het Jaarverslag van het College anno 1849 (12), vinden we een verslag terug over het "*Assainissement des quartiers et amélioration des habitations affectées à la classe ouvrière*".

Het als gevolg daarvan opgerichte '*Comité de salubrité*' leverde op korte tijd een imposant werkstuk af in de vorm van het "*Règlement sur les constructions et la voirie des enclos, passages et impasses, établis à travers les propriétés particulières*".

Dit reglement stelde vaste regels op voor nieuw te bouwen beluiken en moest gelijktijdig een efficiënte controle toelaten om de bestaande beluiken te verbeteren of in het voorkomende geval te laten afbreken.

Aangezien niet iedere beluikeigenaar geacht werd voldoende Frans te kennen om de inhoud van dit 43 artikels tellend reglement te begrijpen, verscheen in de krant: "*Den Vlaming*" van vrijdag 18 en zondag 20 oktober 1850, onder de titel "*Beluiken, Doorgangen en Blinden. Het Reglement op het bouwen en op de politie der wegen van de beluiken, doorgangen en blinden bestaende op particuliere eigendommen*".

Het Reglement van 3 augustus 1850 (13).

Reglement op het bouwen en op de politie der wegen van de beluiken, doorgangen en blinden bestaende op particuliere eigendommen.

"*De gemeenteraad, willende vaststellen de*

verplichtingen der inwoners in het belang der openbare gezondheid.

Gezien de wet van 30 maart 1836 en 1en february 1844 alsmede het politie besluit van 10 february 1838;

Stelt vast het reglement wanof de inhoud volgt:

Art. 1. Geen maken noch hermaken van gebouwen, geene toeschikking van huizen om in kamers verhuurd te worden, zal in opene plaetsen en hovingen mogen plaets hebben zonder toelating van het Kollegie van Burgermeester en Schepenen.

Art. 2. Deze werken zullen niet veroorloofd worden, voor alear het zal bewezen zyn door een onderzoek gedaen door de kommissie van openbare gezondheid en door het advies van de provinciale geneeskundige kommissie, dat zy, ten opzigte van de publieke veiligheid en gezondheid, alle waerborgen aanbieden. De vergunning zal slechts verleend worden, na dat de eigenaer zich schriftelyk zal verbonden hebben aen alle de schikkingen van het tegenwoordige reglement te volkomen.

Art. 3. Al wie vergunning zal vragen om de werken in het art 1 vermeld uit te voeren, zal gehouden zyn by zyn reqweste te voegen, het algemeen plan der uit te voeren werken, de plannen van verdeling der batimenten op ieder verdiep of stegie en van de lynregte doorsnede mits zich bovendien gedragende aen de formaliteiten voorgescreven bij het politie besluit van den 3 december 1944.

Art. 4. Geene vergunningen tot bouwen zullen toegestaan worden, ten zy er voor de op te maken huizen, eene opene plaets zal voorbehouden zyn van ten minste eene breedte van vyf meters.

De voorgevels zullen de hoogte van zeven meters niet mogen te boven gaen. Niet te min, wanneer de opene plaetsen breeder zyn, zullen de voorgevels in evenredigheid mogen opryzen.

Art. 5. Voortaen zullen de beluiken, opene plaetsen en hovingen alwaer men huizen zal willen bouwen, regstreeks, en wel op eene breedte van dry meters en half zonder bovengebouwen aen de straten moeten aenpalen.

Art. 6. Alle huizen zullen een gelykvloers en een bovenverdiep moeten hebben.

Alle de kamers gelykvloers zullen ten minsten een ruimte van twaelf vierkante meters moeten hebben. Het gelykvloers verdiep zal ten minsten drie meters en het boven verdiep twee meters en half hoog zyn, tusschen de zoldering en den plafond.

Iedere kamer zal voorzien zyn van eenen schoorsteen met pyp die het toppunt van het dak, ten minsten ter hoogte van eenen meter zal te boven gaen.

Alle vensters zullen moeten kunnen geopend worden en ten minsten eenen meter en half hoog op eenen meter breed moeten zyn. De deuren zullen dezelfde breedte hebben op eene hoogte van ten minste twee meters.

De vloer van het onderverdiep moet achttien centimeters boven den grond liggen. De benedenplaetsen der huizen zullen moeten gevloerd worden: de vloer zal op eene laag moortel van ten minsten acht centimeters dikte moeten geplaatst zyn. Alle de opene plaetsen zullen moeten gekasseid worden en voorzien zyn van waterloopen in gemeenschap gesteld met de publieke rioolen. Het is verboden boomen te planten op de opene plaetsen.

Art. 7. De helling der dakken zal niet min dan van 50 graden mogen zyn. Alle de dakken zullen moeten voorzien zyn van metale goten, van eene genoegzame ruimte om het regenwater te kunnen aenveerden, welk water met gegoten yzere buizen tot den grond zal afgeleid worden.

- Afleiding der wateren.

Art. 8. Er zullen geene teerputten mogen gemaakt worden.

- De bestaende teerputten in de beluiken en blinden in gemeenschap met straten voorzien van eenen waterloop zullen vernietigd worden. - Niet te min zal het Kollegie van dien regel mogen afwyken wanneer zal gebleken zyn, dat het onmogelyk is de beluiken en blinden in gemeenschap met de waterloop te brengen. - In dit geval zal men de teerputten alleenlyk vernietigen als wanneer de huizen zullen heropgebouwd worden.

- Doch de teerputten welke de publike gezondheid bedreigen zullen onmiddelyk door de eigenaers op bevel van het kollegie van burgemeester en schepenen moeten vernietigd worden.

Art. 9. De waters zullen gemakkelyk moeten afloopen by middel van gemetselde opene buizen en op dusdanige wyze gemaakt dat de waters, niet kunnen stilstaen zoo op de opene plaetsen als in de gangen en doorgangen. - Ten dien einde zal het kollegie aen de eigenaers by schriftte behandigen 1° de aenwyzing der helling te geven aen de de openbare plaetsen, die niet min zal mogen zyn dan van twee centimeters per loopende meter; 2° de aenwyzing der diepte en de hoogte van de waterleiding welke zullen moeten gemaakt worden met platte steenen geplaatst in gryzen tras en

voorzien van zydekanten geplaatst volgens de de aangewezen hellingst. In de gangen zullen de waterleidingen gedekt worden met planken of deksteen welke kunnen opgeligt worden om te kuisschen.

Art. 10. De waterleidingen zullen moeten in gemeenschap gebragt worden met de publike riolen by middel van zyde goten gemaakt zoo het de stadsbediende zullen voorschryven.

Art. 11. De huizen of gedeelen van huizen nieuw gemaakt, zullen slechts voor vier maend na derzelver voltooiing mogen bezood worden, voor zooveel het zal bewezen zyn, door het verslag van stadsbouwmeester, dat alle de voorschriften van het tegenwoordig reglement zyn na gekomen.

Art. 12. De gebrekkige kasseide werken in de beluiken alsnu bestaende, zullen hersteld worden, en men zal er nieuwe maken in de beluiken en blinden alwaer er geene bestaen en zulks binnen de drie maenden na de afkondiging van het tegenwoordig reglement.

Art. 13. De bestaende waterlopen welkers gebrekkige rigting het afleiden der waters belet, zullen op de wyze als by het tegenwoordig reglement voorgeschreven moeten hermaekt worden, en men zal er onmiddelyk maken in de beluiken en blinden alwaer er geene bestaen. - Indien deze werken niet uitgevoerd zijn, binnen de zes maenden na de afkondiging van het tegenwoordig reglement, zullen de huizen zooals by artikel 30 wordt gezeld, onbewoonbaer verklaerd worden.

- Sekreten.

Art. 14. Ieder beluik of batiment, bestemd om bewoond te worden, zal met piskakken en sekreten moeten voorzien zyn. De

grootte der putten zal in verband staen met het getal der bewoners.

Art. 15. De sekreten zullen moeten geplaatst worden en van luchtgevers voorzien zyn, op dusdanige wyze, dat zy geenen geur kunnen veroorzaken: de grond zal moeten ondringbaer zyn en altoos zuiver gehouden worden.

Art. 16. Geene sekreetputten zullen mogen gemaakt worden dan in opene plaetsen en wel langs de overzyde der pomputten. De sekreetputten zullen op eene dikte van 18 centimeters in steen moeten overwelfd zyn: de grond zal de vorm van eene rond uitgeholde kuip hebben. De muren en de vloer zullen ten minsten 28 centimeters dik zyn. - Tegen de inwendige vlakke der sekreetputten zal er een bekleedsel van hollandschen steen, gezeid klinkaert op kant beleid, en met trasmoortel bezet, moeten geplaatst worden.

Art. 17. De opening voor het ruimen zal gesloten worden met eenen arduinsteen of yzeren plaet, rustende in een vergadering van ecausynsche steenen. - De valbuizen zullen zyn in lood, zinc of yzer en voorzien van eene beweegbare klep of van al ander tuig bekwaem om de onreine uitwazemingen te beletten.

Art. 18. De sekreten of derzelver putten welkers gesteldheid de openbare veiligheid of gezondheid zou bedreigen, zullen zonder uitstel gerepareerd of veranderd worden. - Indien er bevonden wordt dat enkele reparatien of veranderingen vruchteloos zouden zyn, zullen de putten en sekreten vernietigd en op de wyze als voorschreven hermaekt worden.

- Gezondheid en zuiverheid.

Art. 19. De lokalen welke

de lucht niet regtstreek van de straet of van eene genoegzame opene plaets ontvangen, die gene welkers vochtigheid ook door eene voldoende luchtgeven kan verdwynen, zullen als woning niet mogen gebruikt worden.

Art. 20. Het is verboden te wonen op zolders of plaetsen onder dak (mansarden) welke niet geplaffonneerd zyn of welke de hoogte by art. 6 bepaeld niet en hebben. Het is insgelyks verboden kelders te bewonen welkdanig zy ook derzelver ruimte.

Art. 21. De huizen, opene plaetsen, gangen en doorgangen zullen in een gestadigen staet van reinigheid moeten gehouden worden. Alle dagen zullen de waterloopen gekuischt, gewaschen en door het water der pomp gereinigt zyn. Het is verboden zyne noodwendigheden te doen op de opene plaetsen der beluiken of blinden, of potten ter lucht te stellen inhoudende pis of drekstoffen; men mag geene stoffen kunnende de vochtigheid onderhouden of slechte geuren medebrengende plaetsen, elders dan in eenen daer toe bestemden put om daer uit by middel van eenen bak door den eigenaer te leveren, om aen de bedienden der vuilnis karren behandigd te worden tydens hunne ronde ingevolge de besluiten van politie.

Art. 22. De eigenaers van beluiken zullen alle dagen de opene plaetsen en alle gemeene toegangen moeten doen opvagen.

Art. 23. Gedurende den vorst, zullen de eigenaers van beluiken het ys moeten doen breken en den sneeuw doen wegneemen in de opene plaetsen en doorgangen, en dezelve op hoopen te leggen op de plaetsen door de agenten van politie aen te wyzen.

Art. 24. De eigenaers van beluiken en blinden zyn gehouden, telken jare, de huizen zoo binnen als buiten te doen witten, gelyk ook de gangen en doorgangen en zulks wel op het tydstip door het Kollegie te bepalen. Voor aleer tot witten over te gaen, zullen al de muren afgeschraapt worden.

Art. 25. Alle beluiken en blinden zullen voorzien zyn van pompen: het water zal drinkbaer en gezond moeten zyn. De middenlyen van den put zal vastgesteld worden door het kollegie van burgemeester en schepenen in evenredigheid van het getal inwoners. De pompen zullen gemaekt worden in het verhevenste deel van het beluik om het afloopen van het water te vergemakkelijken.

Art. 26. Het is verboden in de huizen op te voeden verkens, konynen, indiaensche ratten, bokken, geiten, schapen, duiven, kiekens, ganzen, endvogels of al ander soortegeelyk gevogelte. Hetzelve verbod is toepasselyk aen de opene plaatsen min dan 50 vierkante meters oppervlakte hebbende.

Art. 27. De huizen in de vorenbepaalde proportien opgebouwen zullen slechts door een enkel huisgezin mogen bewoond worden. - Indien het huisgezin uit min dan vyf persoonen bestaet, zal het toegelaten zyn dit getal met vreemde persoonen te volledigen.

Art. 28. Wanneer het kollegie van burgemeester en schepenen onderrigt zal zyn dat beluiken, huizen, logiesthuizen of woningen, welke, door hunne slechte constructie, door hunnen staet van vervalling, van vuiligheid, van ouderdom, by gebrek van lucht, van drinkbaer water, van aflooping der waters, by oppropping der inwoners, by gebrek van onderhoud der sekreten, of door alle andere

welkdanige oorzaak, van aerd zyn om de publieke gezondheid of veiligheid te bedreigen, zal de gestaetheid derzelve door een proces-verbael van den kommissaris van politie vastgesteld worden.

Art. 29. Dat proces-verbael aen de provinciale geneeskundige kommissie voor consideratien en advies toegezonden zal aen den belanghebbenden medegedeeld worden, met aenwys der maetregelen, welke het kollegie met algemeen overleg van het komité van publieke gezondheid zal hebben genomen en van het tydstip binnen welk deze maetregelen moeten uigevoerd zyn.

Art. 30. Indien, na het verloop van boven gemelde tydstip, de voorgescreven maetregelen niet zullen uigevoerd zyn, zal het kollegie het bewoonen der huizen en logementen verbieden.

- Het besluit van interdictie, houdende de beweegredenen, zal ter kennis van de eigenaers en inwoners worden gebragt.

Art. 31 De beluiken, huizen, logementen of woningen, onbewoonbaer verklaerd, zullen binnen de 15 dagen na de kennisgeving van het besluit ruim en ydel gemaekt worden: na het verlopen van dat tydstip zal een opschrift dragende de woorden: "onbewoonbaer beluik of huis uit hoofde van ongezondheid" aen den voorgevel gehecht worden.

Art. 32. In geval de eigenaer, na kennis bekomen te hebben van het besluit van inderdictie, onmiddelyk de aangewezen gezondheidswerken doet aenvangen, zal er hem eenen behoorlyken tyd om dezelve te voltrekken toegestaan worden.

- Het verbod zal ingetrokken worden op het verslag van stadsbouw meester dat de voorgescrevene maetregelen uigevoerd zyn.

Art. 33. Tot de volkomene uitvoering van het tegenwoordig reglement, worden de kommissarissen en de agenten van politie bemaagtigd de beluiken en huizen, zoo dikwyls te bezoeken als zy het geradig zullen vinden. Maendelyks zullen zy aen het kollegie een verslag nopens de beluiken en blinden laten toekomen

- Overtredingen - Straffen.

Art. 34. De overtredingen aen de schikkingen van het tegenwoordig reglement zullen vastgesteld worden door processen-verbael van de beambten van politie of door alle andere wettelyke middelen en gestraft worden met de penen van enkele regeltucht.

De processen-verbael van overtreding zullen te gelyker tyde mogen opgemaekt worden ten laste der eigenaers, bouwkundige, onderneemers, metserbazen of alle andere persoon met het bestuer der werken belast, behoudens hunnen toevlugt tot wie het behoort.

De vader, de moeder, de meesters, de aenstellers, de onderwyzers en de werklieden, zyn civielyk verantwoordelyk over de onkosten der vervolgen en de boeten uitgesproken ten laste van hunne minderjarige kinderen, hunne dienstboden en aengestelden of hunne respectieve leerlingen.

Art. 35. Ongeminderd de straffe, zal de regtbank, indien er stoffe is, het herstellen der overtreding uitspreken mits bevel om de onwettiglyk opgemaekte of behoudene werken af te breken en het kollegie van burgemeester en schepenen tevens te magtigen om ten koste der eigenaers alle de plaatsen volgens de schikkingen van het tegenwoordig reglement te doen stellen, en te doen witten alle degene welke het gedu-

rende het jaer niet hebben geweest.

Art. 36. De onkosten te doen door het stedelyk bestuer ten gevolge der overtredingen aen het tegenwoordig reglement en welkers beloop het kollegie van burgemeester en schepenen zal vaststellen, zullen ten lasten der overtreders ingevorderd worden op dezelve wyze als de stedelyke belastingen.

Art. 37. Wanneer de eigenaers aen het besluit van burgemeester en schepenen binnen het tydstip by art.31 vastgesteld niet zullen hebben volkomen, zullen zy vervolgd en met de penen van enkele politie gestraft worden.

In dat geval zal het vonnis het kollegie van burgemeester en schepenen bemaagtigen de plaatsen welke onbewoonbaer verklaerd zyn amtsshalve te doen ruimen ten koste risico en de perykel van den overtreder, welken bovendien tot schade en intresten ten behoeve der buitengestelde inwoners zal verwezen worden.

Art. 38. In geval van wederstand der inwoners of der eigenaers aen het besluit van interdictie, zullen zy op dezelve wyze vervolgd en met dezelve pene gestraft worden.

Art. 39. In geval van hervalling in den loop van een jaer, zal de dubbele straf altyd toegepast worden.

Er zal telkens hervalling bestaan wanneer de eigenaer vyftien dagen zal hebben laten verlopen te rekenen van de kennisgeving van het vonnis zonder zich naer het besluit van het kollegie te schikken. - In zulk geval zal er proces-verbael opgesteld worden om op de gewone wyze te worden vervolgd.

Art. 40. Zullen met dezelve pene gestraft worden, de eigenaers en huraers, welke, tydens of in voorzienigheid van

besmettelijke ziekte niet zouden hebben volkomen aan de gezondheidsmiddelen die het collegie van burgemeester en schepenen zoude geradig vinden voor te schryven op het advies van het komite van publieke gezondheid of van de provinciale geneeskundige commissie.

- Belooningen.

Art. 41. Jaerlyks zal het stedelyk bestuur de huizen in de beluiken in overzigt nemen. Er zal verslag daarvan aen den gemeenteraad gedaan worden: aenmoedigingen bestaan in meubelen of voorwerpen van huisraad zullen uitgereikt worden aen de families of huishoudsters voor de nettigheid en den welstand hunner huizen. Pryzen van goed gedrag en van neerstigheid, zullen insgelyks uitgereikt worden aen de werklieden die zich byzonderlyk van deze belooning weerdig zullen hebben gemaakt.

Art. 42. Het tegenwoordig reglement zal in de verzameling der politie besluiten van de stad worden geplaatst en op de gewone wyze aengekondigd worden.

Art. 43. Afschriften van het tegenwoordig besluit zullen afgeleverd worden aen de greffiers der regtbank van eersten aenleg en van de vrede-regten alsook aen den greffier der provincie van Oost-Vlaenderen ten einde hetzelfde ook in het Memorial van de provincie te doen plaatsn.

Aldus gedaan in de zitting van 3 augusty 1850.

Opmerkingen.

1. Het reglement van 3 augustus 1850 bevatte, ondanks het degelijk werk dat werd afgeleverd, toch een aantal tekortkomingen. Onder meer werden er geen normen vastgelegd met betrekking tot het aantal wc's in de beluiken per inwoners. Over de

beluikverlichting spraken men niet. Pas in oktober 1882 verscheen er een tweetalig reglement op het "Verlichten der Beluiken en Zakstegen op den openbare weg uitlopende".

2. In 1865 publiceerde de Stad Gent een eveneens tweetalige brochure onder de titel: "Reglement op de bouwen en op de politie der wegen van de beluiken, doorgangen en blinde bestaande op bijzondere eigendommen". Meer bepaald het "Reglement van den 3 augusti 1850, gewijzigd door besluit des Gemeenteraads van den 15 maart 1865".

3. In het 'Reglement over de Bouwwerken' waarvan de laatste artikelen werden goedgekeurd op de zitting van de Gemeenteraad van 23 december 1878, werden nog twee bepalingen vervat, te voegen bij het reglement over de beluiken.

In mei 1852 werd, door de "Commissie van Openbare Gezondheid over de gezondmaking der beluiken en blinden, gedaan aan den gemeenteraad der stad Gent", in zitting van 24 april 1852 als gevolg van het reglement van de gemeenteraad van 3 augustus 1858 een balans opgemaakt. De verslaggever was A. Van Lokeren. Dit rapport, in het Frans opgesteld, werd gepubliceerd onder de titel "Rapport du Comité de Salubrité Publique sur l'assainissement des Enclos et Impasses, fait au conseil communal de la Ville de Gand, en séance du 23 avril 1852."

Van dit in het Frans opgesteld rapport verscheen er op 12 mei 1852 eveneens een vlaamse vertaling in het dagblad *Den Vlaming*.

De jaarlijkse telling van de beluiken

Op de zitting van 1 oktober 1856 (14), besliste de

schepenen St. Genois dat de politie een algemene telling der beluiken moest uitvoeren. Vanaf 1856 verschijnen het aantal beluiken, het aantal gezinnen en de totale beluikenbevolking, jaarlijks in het "Rapport sur l'Administration et la situation des affaires de la Ville de Gand" (voortgezet als: "Verslag over het bestuur en den toestand der zaken van de Stad Gent"). Terloops kan hier worden opgemerkt dat de vermelde gegevens niet altijd correct zijn. Een verificatie van de statistieken voor de opeenvolgende jaren in de periode 1949-1974, brengt verschillen aan het licht die men niet altijd door administratieve slordigheden (zoals de vermelding van het slopen van hetzelfde beluik, respectievelijk in 1964 en in 1967), kan verklaren.

Na 1979 werden geen tellingen meer gepubliceerd.

Het Beschermingscomité der werkmanswoningen.

Het onderzoek van 1892. De stand van zaken m.b.t. het 'Reglement op de Verlichting van de Beluiken'.

In 1887 werden door de centrale overheid nieuwe initiatieven genomen in verband met de arbeidershuisvesting. Voor deze studie is vooral de oprichting van de 'Beschermingscomités' van belang. Wat betreft de achtergronden die aan de basis lagen van dit initiatief, kunnen we verwijzen naar het uitstekend artikel 'De tussenkomst van de overheid in de Arbeidershuisvesting: Gent, 1850-1904' door Willy Steensels (15). Deze opdrachten zijn omschreven in de wet van 9 augustus 1889 (16). **Beschermingscomiteit**

der Werkmanswoningen van het Arrondissement Gent

Ook in het Arrondissement Gent werd een beschermingscomité opgericht. Het ressorteerde onder de diensten van het Provinciaal Bestuur. De vergaderingen van het comité werden in het provinciehuis van Gent gehouden. Conform aan zijn opdracht, vervat in art. 1 lid B van de wet van 9 augustus 1889 namelijk:

"Alles te bestuderen wat betreft de gezondheidsvoorwaarden der huizen door de werkende klasse bewoond ...", werd reeds in 1891 een eerste onderzoek naar de werkmanswoningen ingesteld. Deze poging mislukte. Dit was grotendeels te wijten aan een gebrekkige organisatie. Er werd geen verslag opgemaakt en de resultaten zijn niet bekend. Vanaf 1888 tot 1912 voerde het comité volgende onderzoeken uit.

1. Met betrekking tot de beluiken binnen de Stad Gent.

a) 1898. (17)

Enkel de beluiken gelegen in de eerste en tweede wijk werden onderzocht. Van de 123 bezochte beluiken waren er 8 in de 1ste wijk en 115 in de 2de wijk gelegen.

b) 1899. (18)

Dit onderzoek was een voortzetting van het onderzoek van 1898. Er werd per beluik een 11 punten tellende vragenlijst ingevuld. Volgens de verslaggever werden 545 beluiken bezocht, verspreid over de 7 politiewijken. Het opgegeven aantal beluiken is niet correct. Onder meer telde de Hamerstraat (6de wijk) volgens het verslag niet minder dan 17 beluiken. In werkelijkheid waren er zes. Twee hiervan hadden verschillende eigenaars en de percelen die aan één eigenaar toebehoorden,

zijn als afzonderlijke beluiken geteld. Zoals gebruikelijk werd elk afzonderlijk beluikverslag, samen met het algemeen verslag aan het Gemeentebestuur meegedeeld.

c) 1904. (19) Het verslag dat naar aanleiding van het onderzoek in dit jaar werd uitgevoerd, is het belangrijkste uit de reeks. Het handelde over 613 beluiken, 73 huizen in kamers verhuurd en 32 logieshuizen verspreid over zeven wijken. Het omvat 'lichttekeningen', plannen waarop de ligging van de beluiken zijn aangeduid, net als lijsten met, per wijk, de opsomming van de beluiken met opgave van het aantal bewoonde huizen, het aantal onbewoonde huizen, het aantal gezinnen, de samenstelling van de gezinnen en dergelijke meer.

Jammer is dat de politienummers van de beluikhuizen ontbreken. Hieruit volgt dat het moeilijk is om, via de beluikadressen van 1904, een link te leggen tussen de inventarislijsten van de beluiken van 1896 en 1934. Eens te meer blijkt dat de sleutel om een beluik over een langere periode te identificeren niet kan worden gezocht in het adres van het beluik. En wel om de eenvoudige reden dat zowel de straatnaam als de politienummers in de loop van de tijden, kunnen veranderen.

d) 1911. (20) Interessant in het verslag van dit onderzoek zijn vooral de wijzigingen in het beluikenbestand die, ten opzichte van de vaststellingen van 1904, worden besproken. Tegelijk rekening houdend met de ondertussen doorgevoerde splitsing van de politiewijken door het invoeren van de 8ste, de 9de, de 10de en de 11de wijk.

2. Wat betreft de werklie-denwoningen.

a) 1906 (21) (22) en 1909 (23).

In deze periode werden de werkmanswoningen in de gemeenten rond Gent bezocht. Achtereenvolgens verschenen de verslagen van de werkmanswoningen in de gemeente Sint-Amandsberg, Wondelgem en uiteindelijk Gentbrugge en Ledeberg.

b) 1912 (24). In dit jaar werd een onderzoek uitgevoerd naar de werkmanswoningen binnen Gent.

Het Onderzoek van 1892 uitgevoerd door de Technische Dienst

In 1892 ging de technische dienst van de stad Gent, onder leiding van de stadsarchitect Ch. Van Rysselberge, over tot een onderzoek van de Gentse beluiken.

Dit onderzoek verliep, voor zover we dit aan de hand van de gevonden documenten kunnen reconstrueren, ongeveer als volgt.

Per beluik en eventueel ook huizen per kamer aan werklieden verhuurd, werd door het 5de bureau (waarvan de technische dienst afhing) een formulier opgemaakt. In de kop (in het Frans), het adres van het beluik, de naam en het adres van de eigenaar.

Ter plaatse werd door de architect of een van zijn medewerkers, eveneens in het Frans, een verslag opgemaakt verdeeld in de rubrieken: vaststellingen en te nemen maatregelen. Dit verslag kreeg een nummer dat eigen was aan de technische dienst. We hebben geen enkel verband kunnen leggen tussen deze nummering en de gegevens van het rapport.

Van dit eerste verslag, werd vermoedelijk ook door het 5de bureau, een

net afschrift gemaakt met onder A) "*Rapport du service technique*" (met inbegrip van "*mesures proposées*") en met onder B) "*Rapport du service d'hygiène*" (eveneens aangevuld met "*mesures proposées*"). De verslagen kregen allen dezelfde titel "*Visite des enclos (octobre 1892)*". De verslagen kregen een individueel volgnummer alfabetisch oplopend volgens de Franse straatbenaming. Het laatste beluik in de reeks (*rue d'Ypres*) kreeg het volgnummer 704. Hieruit zouden we kunnen besluiten dat er niet minder dan 704 verslagen zouden zijn opgesteld. We hebben slechts een gedeelte van deze verslagen, namelijk 638, kunnen terugvinden. De belangrijkste bronnen waaruit we konden putten waren:

1) het SAG reeks G nummer 811 (bevat 279 afgewerkte verslagen).
2) het In totaal werden 638 verschillende verslagen gevonden en genoteerd. De verslagen kregen een eigen volgnummer (ID-nummer, volgens de alfabetische oplopende rangorde van de Nederlandse straatnaam anno 1892).

Voor zover we hebben kunnen nagaan zijn deze, soms zeer interessante verslagen, nooit eerder gepubliceerd.

Enkele achtergronden bij het onderzoek van oktober 1892

Uit de interventie van de burgemeester H. Lippens op de gemeenteraadszitting van 11.11.1892 kunnen we in eerste instantie afleiden dat:

1) de controles, opgelegd door artikel 33 van het reglement praktisch niet meer werden uitgevoerd.
2) dat het onderzoek van de beluiken door de technische dienst in 1892,

vooral ingegeven werd door de bezorgdheid om nieuwe epidemieën te vermijden.

De bijzondere commissie (25)

In de loop van jaar 1897, werd in de gemeenteraad, op voorstel van de radico-socialistische linkerzijde (de radico-socialisten hadden bij de hoofdverkiezing van 17 november de absolute meerderheid behaald) een bijzondere commissie opgericht, bedoeld om een onderzoek te doen naar de beluiken en werkmanshuizen.

Wij hebben de indruk dat dit bij het liberaal gezinde deel van de gemeenteraad niet bijzonder op prijs werd gesteld.

Om deze commissie enigszins de wind uit de zeilen te nemen, werd onder meer door het college een vertoog opgesteld met als kop "*Vertoog van het College gezonden aan de Commissie van openbare gezondheid aangesteld als Commissie van onderzoek over den toestand van de beluiken en werkmanshuizen*".

Uit deze tekst citeren we verder

"*Leden van de Commissie van Gezondheid, als Commissie van onderzoek aangesteld, hebben, in hunne eerste vergadering gesproken van een*

algemeen onderzoek op de beluiken dat rond het jaar 1890 zouden gehouden zijn. Zij hebben de openbaarmaking gevraagd der besluitselen van dit onderzoek, ten minste om hunne studiën te vergemakkelijken.

Het is noodig de betekenis van deze maatregel van inlichting welke de leden onderzoek noemen en waaraan zij misschien een buitengewoon belang hechten, nader te bepalen."

Na deze ironische tekst gaat het vertoog als volgt verder:
“Een eenvoudig algemeen bezoek der beluiken werd in 1892 door het College bevolen, tengevolge der verslagen ingediend door het beschermcomiteit der werkmanswoningen. De technische dienst werd gelast tot dit onderzoek over te gaan, en er verslag over te doen; maar hij heeft geene bijzondere zending gekregen opzich- tens de uit te brengen beslitselen. Het College moest zich deze natuurlijk voorbehouden en alvorens ze te nemen, er rijpelijk de gevolgen van overwegen en de menigvuldige belangen onderzoeken die er in betrokken waren zo voor de huraars als voor de eigenaars. Het is hetgeen gedaan werd. De technische dienst heeft dus in 1892, 599 beluiken bezocht. Hij heeft het advies uitgebracht dat 156 zich in alle opzichten in volmaakten staat bevonden, 120 waren tamelijk, 97 vergden min of meer aanzienlijke werken van onderhoud en verbetering, 196 behoeften, behalve werken van onderhoud en verbetering, soms zeer grote afbraken om het voluum lucht voor de woningen te vergrooten, of nog en vooral om brede en opene toegangen naar de straat te maken; onmogelijk om gebruik te maken en moesten ontruimd en verboden worden.”

Als slot van het ‘vertoog’ wordt een opsomming gegeven van het aantal beluiken die, sinds 1892 afgebroken zijn of verbeterd werden. Ook de leegstaande huizen en de toestand waarin deze zich bevinden, wordt vermeld. Deze laatste gegevens zijn gesteund op de lijst die het College van Burgemeester en Schepenen liet opmaken. Onder meer van de onbewoonde huizen op

datum van 1 september 1896

Uit voorgaande tekst kunnen we afleiden dat: 1) het inderdaad onder druk van het Beschermingskomiteit der Werkmanswoningen is dat het onderzoek van oktober 1892 werd uitgevoerd. 2) de opstellers van het fameus vertoog blijkbaar - al of niet gewild -, verkeerde gegevens citeerden. Dit is onder meer het geval voor de zogezegde 156 beluiken. Er waren er in werkelijkheid, luidens de nota van Ch. Van Rysselberge aan de schepen, maar 56. Ook is de vraag hoe men aan een totaal van 599 bezochte beluiken komt. Dit is weliswaar het getal door de architect opgegeven, maar het stemt niet overeen met het aantal verslagen dat werd teruggevonden en waarvan het aantal beduidend groter is.

De beluikverlichting

In de openbare zitting van de gemeenteraad van 31 oktober 1882 werd het vijf artikelen tellend reglement op het *“Verlichten der Beluiken en Zakstegen op de openbare weg uitlopend”* (26), vastgesteld. Artikel 2 van dit reglement bepaalde dat het aantal te plaatsen lantaarns, door het College zal worden vastgesteld. Ze zullen moeten aangestoken en gedooft worden op dezelfde uren als die op de openbare weg geplaatst. In overeenstemming met dit artikel werden de politiecommissarissen verzocht om per wijk een lijst op te stellen van de beluiken, de naam en het adres van de eigenaar met aanduiding van de plaats en het aantal lantaarns dat moesten worden opgesteld. Met het verzoek om het aantal te plaatsen lantaarns tot een minimum te beperken.

De zitting van de gemeenteraad van 15 maart 1883

Het reglement op de verlichting van de beluiken stuitte op felle tegenstand van de beluikeigenaars. Die waren van mening dat bedoeld reglement ‘onjuist en illegaal was’. Op de zitting van 15 maart 1883 (*Bulletin Communal 1883*) werd hierover uitgebreid en vinnig gedebatteerd.

Het uiteindelijk resultaat van dit alles was dat er tot 1896 aan de toestand van de verlichting van de beluiken niet veel werd gewijzigd. Dit wordt duidelijk uit wat volgt. Uit de diverse verslagen van een onderzoek uitgevoerd in oktober 1892, bleek al dat een veel voorkomende opmerking het gebrek aan verlichting betrof. Bij herhaling merkt de verslaggever op dat er één of meerdere *“réverbère(s)”* moeten worden bijgeplaatst. Deze opmerking komt als opmerkelijk voor omdat reeds sinds 1882 door de gemeenteraad een reglement op de verlichting van de beluiken was goedgekeurd en uitgevaardigd.

Het voorgaande versterkt ons in de overtuiging dat de meeste beluiken donkere hopen waren met een acuut gebrek aan verlichting tijdens de donkere uren. Met andere woorden kunnen we hier besluiten dat het reglement op de verlichting van de beluiken helemaal niet werd uitgevoerd.

In juni 1896 richt het Stedelijk Bestuur - Van Gent - Verlichting der Beluiken, een gedrukte mededeling aan de beluikeigenaren. Op 8 mei 1896 vraagt het College in een nota uitgaande van het 5de Bur. (Litt. E N° 91-Enclos et Impasses-Eclairage):

“prière de nous les retourner dans la huitaine, les listes des enclos dressées en 1882 par section de police au fins de les faire complété s’il y a lieu, d’y biffer les enclos démolis et de revoir avec soin les noms et des domiciles des propriétaires, ainsi que le nombre des réverbères à limiter au strict nécessaire, avec indication de l’endroit ou il conviendrait de les placer” (gelieve ons binnen de week een lijst te bezorgen der beluiken, in 1882 per politiewijk opgemaakt, met de bedoeling deze zo nodig aan te vullen, er de verdwenen beluiken op aan te duiden en er met zorg de namen en woonplaatsen van de eigenaars te vermelden, alsook het aantal lantaarns, te beperken tot het strikte minimum, en de plaats waar deze aangebracht moeten worden). Dit laatste is voor ons onderzoek zeer interessant. De door de politiecommissarissen in 1896 aangepaste lijsten, bewaard in het stadsarchief (SAG, reeks VII, nr. 1647), geven een inzicht in het beluikenbestand en de eigenaars voor de periodes 1882-83 en 1896.

De Stedebouwkundige Dienst en de activiteiten van de Dienst der Beluiken in de periode 1934-1941.

In de periode 1934 -194, werden binnen deze dienst onder de leiding van architect Albert Hebbelinck, inventarissen en individuele dossiers aangelegd van beluiken, noodwoningen, woonschepen en woonwagenkolonies in de Stad Gent.

Overzicht der beluiken

In september 1941 werd door architect Hebbelinck, waarschijnlijk ter afsluiting

van dit uiterst omvangrijk werk, een 87 bladzijden tellend overzicht opge- maakt van

- identificatie der beluiken en beloken huizen.
- het getal huizen, gezin- nen en bevolkingsaantal.
- de statistiek voor de volledige stad en per wijk.
- de onbewoonbaar verklaarde krotwoningen.

Belangrijk is ook dat onder meer van elk beluik of beloken woning in het desbetreffend dossier een situatieplan (afgeleid van de dan recent kadastrale plannen), is opgenomen. De dossiers bevatten soms ook kadastrale gegevens uit circa 1882, afschriften van rapporten van de technische dienst van oktober 1892, naast die van 1922-23.

Beluiken en hun volksnamen.

Sommige beluiken hadden behalve hun officieel adres (straatnaam en politienummer) een bijnaam of volksnaam. Beluikbewo- ners gebruikten de volksnaam (voor zover hij bestond) van hun beluik, cité of poortje, om aan te duiden waar zij woonden. Ook hun brieven gericht aan het 'bestuur' waren dikwijls, of individueel, of collectief, ondertekend met bewoner(s) van de volksnaam van het beluik. Enkele voorbeelden.

1. Op 5 juli 1908 schrijft ene Bruno Bosman aan de Heer Bestuurder van het 5de Bureau: "... *Ik kan niet nalaten eene klacht in te dienen over het huis n° 250 gelegen in het beluik genaamd Van Crombrugge poort, St. Salvatorstraat. Het betreft een vout van een beerput waarvan al twee gaten zijn gevallen, in het midden van de*

keuken, waarvan een verpestende stank is teweeggebracht ...".

2. Op 16 december 1913 wordt door de vakvereniging der Vlasbewerders & - bewerksters, een brief gericht aan vriend Boek (blijkbaar een vriend van Anseele) waarin hij vraagt: "... *U eens de moeite te willen doen U te begeven naar de Salvatorstraat bij (onleesbaar) in cité Paepe...*"

3. Een klachtenbrief van 21 maart 1947, gericht "*Aan den Heer Bestuurder*", (bedoeld wordt die van de Openbare Gezondheid), ondertekend met "*De geburen van de Schaapstal*".

In deze brief staat onder meer "... *dat in den Ham een bakker is die een huisje gekocht heeft en dit verhuurd heeft aan een gezin met drie kinderen... Wij als geburen uit den Schaapstal komen daartegen op, omdat dit huisje veel te klein is voor vijf mensen, en dit onge- zont (sic) is...*".

4. Een samenvatting van een brief van 1 juli 1952, gericht aan de "*Geachte Heer Bestuurder der Gezondheidsdienst*" luidt als volgt:

"*In naam van de inwoners van Klein Parijs, Bagatten- straat, vragen wij U beleefd eens een onder- zoek te komen doen... U bedankende op voorhand voor de moeite die wij U andoen (sic) bieden wij U onze beleefde groeten.*" Was getekend: "*Inwoners van Klein Parijs*".

Ook sommige, meestal beruchte beluiken, waren onder de Gentse bevolking onder hun lapnaam bekend.

Zo bijvoorbeeld de beruchte "Koer 99", afgebroken voor de aanleg van de Rooigemlaan in

1901, en waarvan de perikelen aanleiding gaven tot het opvoeren in de Gentse "Lokale Revue 1902" van de "Klacht van den Koer 99".

De geheimzinnige ge- schiedenis die schuilt achter de volksnaam "Vera Paz" gegeven aan het beluik Sassekaaistraat 13- 15 (het zogenaamd Sassche Blindeke), wordt beschreven in het liede- renboek van Vankenhove en Lepage (27) Gekend van het optreden van het cabaret Moereloe- re is het liedje "*Ik ben Carmen uit de Tsiepkens- dreve*" (dubbel beluik gelegen op de Dender- mondsesteenweg).

Van de hand van Alexis Callant is de beschrijving: "Zondagmorgen in de Tieperie", beluik in de Bagattenstraat, in de volksmond "Petit Paris", nog verder verbasterd tot "Tieperie".

Samen met pastoor E.H. Joris Vandenbroecke ( ), kunnen we van vele van deze volksnamen zeggen dat: "*De benaming is een van die vondsten die de volksmond fabricceert, in een verbazende spontani- teit, waarvan de sleutel meestal onvindbaar blijft.*" (28)

Afgezien van het volkska- rakter van deze beluikbe- namingen hadden sommige van hen het interessant voordeel dat ze genoemd waren naar hun bouwheer of hun oorspronkelijke eigenaar. Merkwaardig genoeg vinden we dit soort benamingen enigszins gegroepeerd per politie- wijk. Ze kwamen bijvoor- beeld veel voor in de 2de wijk, meer bepaald de beluiken van de Bijloke- vest.

Hetzelfde verschijnsel deed zich voor in de 6de

en in de 10de wijk. In de 10de wijk vooral voor de beluiken gelegen langs de Kerkstraat.

Enkele bronnen van volksnamen

Tijdens ons speurwerk hebben we drie bronnen gevonden waaruit we de volksnamen van beluiken konden afleiden.

1. Een rijke bron van typische volksnamen kan men vinden in de dossiers van de gewezen Bouw- dienst van de Stad Gent, bewaard in het MIAT. In totaal hebben we onge- veer 161 volksnamen teruggevonden. De lijst hiervan wordt integraal in bijlage weergegeven.

2. In 1876 heeft het College van Burgemeester en Schepenen een lijst doen opmaken van de onbewoonde huizen op datum van 1 september 1896, met aanduiding van de huurprijs. Deze opgave werd gedaan door de politie, met het verzoek drie reeksen van woningen te maken, ingeschreven als "goed, redelijk goed, gebrekkig of slecht".

Sommige Commissarissen (van de 2de wijk, de 2de wijk succursale, de 3de wijk, de 3de wijk succursale Muide, 3de wijk Dok en van de 6de wijk met zijn succursale, later de 10de wijk), brachten niet alleen de gevraagde gegevens aan maar ook de volksna- men van de beluiken en hun eigenaars.

3. Een derde bron kan worden samengevat onder de noemer 'allerlei'. Het zijn bijvoorbeeld volksna- men gekend door monde- linge overlevering. Verder ook de volksnamen die in diverse verslagen, brieven en notities en dergelijke, bewaard in onder meer het Stadsarchief.

W96	STRAAT 1896	NRS 1896	EIGENAAR 1896	Volksnaam
6	Abrikostr.	28-32	De Buck Wed.	" Meulenberg "
6	Abrikostr.	43-1 3	Taquet (Mr.).	" Koer Van Loo "
2	Akkergemstr.	28	Smolders (Wed.).	" Beluik Smolders "
2	Akkergemstr.	91	Verhaeghe Pierre.	" Cité Langerock "
5	Bagattestr.	73-125	Nyssens	" 't Klein Parijs "
3	Berouw	64	Doutreluigue Chs. (Wed.)	" 't ijzeren hekken "
3	Berouw	214	De Drijver F.	" Savooi poortje "
2	Bijlokevest	49	Delacroix	" Cité Delacriox "
2	Bijlokevest	63	Bureau Theophil	" Cité Bureau "
2	Bijlokevest	74	Léonard Melchior.	" Cité Léonard "
2	Bijlokevest	81	Bouard	" Cité Bouard "
2	Bijlokevest	128	Léonard Melchior.	" Cité Léonard "
2	Bijlokevest	172	Léonard Melchior.	" Cité Léonard "
2	Bijlokevest	183	Eggermont Camille.	" Cité Eggermont "
2	Bijlokevest	24	Vanden Bos-Poelman.	" Cité Vanden Bossche "
6	Brugschestw.	48-52	De Weerd/Vervae Mlle.	" Luizengevecht "
6	Brugschestw.	54-98	Nieuwe ontvng: Van Coppenolle	" Luizengevecht "
6	Brugschestw.	3 2-360	De Moor F.	" Koer 99 "
6	Brugschestw.	362-472	Pickard (Wed.).	" Koer 99 "
6	Brugschestw.	50-600	Heynsens Charles.	" De Lange Roote "
3	Chartreuzenstr.	7	Baele (Wed.).	" Damerspoortje "
3	Chartreuzenstr.	29	Van Rentergem.	" Vuilpoortje "
3	Chartreuzenstr.	54	Anglade Justin	" Onze Lieve Vrouwpoortje "
3	Chartreuzenstr.	89	Van Loo Jean.	" Meersch van Casimir "
3	Chartreuzenstr.	94	Van Hoecke Jean	" Waterstraatje "
3	Chartreuzenstr.	99	Daemens Jean	" Sin den Boer "
3	Chartreuzenstr.	109	Casaer Emile (Wed.)	" Meersch van Casier "
3	Chartreuzenstr.	149	Putteman Leonard (Wed.)	" Koer Schelstraete "
3	Chartreuzenstr.	219	Braekman Vital	" De lange poorte "
5	Cité Ouvrière	1	Blanquaert	" De Vreese Beluik "
2	Coupuregang	5	Dellespaul	" 't Pottelbloemke "
2	Coupuregang	44	Rombout J.	" 't Kapellestraatje "
2	Coupuregang	71	Jansen Louis	" Het poortje van Ramon "
7	Dendermondscheweg	24-314	Leonard Melchior	" Tjipkensdreef "
7	Dendermondscheweg	320-406	Leonard Melchior	" Tjipkensdreef "
7	Dendermondscheweg	464-476	De Boever François	" Achter den Hert "
6	Drongenschestr.	34-108	Verlinden F./De Brabander J.	" Koer Verlinden "
6	Drongenschestw.	238-272	Rosseel J.	" Yzeren hekken "
6	Elyzeesche Velden	16	Bouché Prosper (Wijnkoopman)	" Cour van Bouché "
5	Engelsche Nonnenstr.	8	Maes M.	" Portugal "
3	Fabriekplaats	17	Van Beveren (Wed.)	" Koolpoort "
3	Fabriekplaats	25	Bove (Wed.)	" Witten beer "
2	Galgenbergstr.	38	Claes Edm. (Wed.)	" De Vier Kolonen "
3	Godshuishammeken	23	Wijnenbroot, broeders & zuster	" Bloed poorte "
3	Godshuishammeken	49	De Jonghe Chretien	" De Hel of elle "
2	Godshuizenlaan	51	Beernaert	" Cité Beernaert "
2	Godshuizenlaan	157	Soenen (De broeders)	" Cité Soenen "
6	Gouden Sterrestr.	43-113	Katz Y.	" Konijne pijp "
6	Groendreef	11-53	Van Schoorisse (Wed.)	" Luizengevecht "
6	Groendreef	54-110	Alloo J.	" Luizengevecht "
6	Groendreef	114-121	Bertin (Kinderen)	" Koer van St. Hubert "

3	Groot Meerhem	1	Lancksweert Marie (Mlle.)	" Hooghuis "
3	Groot Meerhem	63	Buyck (Wed.)	" Abdij "
3	Groot Meerhem	105	De Busscher-Vanden Bossche (Wed.)	" De 12 Apostels "
3	Groot Meerhem	136	Hansens Charles	" De Drij stelkens "
6	Hammerstr.	1-37	Meerdere eigenaars	" Dobbele armoede "
6	Hammerstr.	6-38	Meerdere eigenaars. Zie verslag.	" Papieren edeldom "
3	Herodeszakstege	25	Van Beveren Chs.	" Koolpoort "
2	Holstr.	50	Vercruysen-Hebbelinck	" Lange gang "
2	Hoogstr.	97	De Ronne (Wed)	" Nieuwpoortje "
2	Hoogstr.	100	Viettie L.	" Kwezelpoort "
2	Hoogstr.	127	De Raeve Hi.	" St. Pieterspoort "
2	Hospitaalstr.	39	Vincke Alphons	" Beluik Vincke "
2	Hospitaalstr.	80-126	De Decker (Wed.)	" De Boterput "
5	Jozef Plateastr.	5-87	De Bruyne Charles L. (Wed.)	" 17 Gulden poortje "
7	Kasteellaan	391-421	Everaert Désiré/Boterdaele Jean	" Cité Boterdaele "
6	Kerkstr.	11-41	Verhaeghe-De Naeyer	" Haanekoer "
6	Kerkstr.	18	Gallet Maguerite	" De Keizerinnekoer "
6	Kerkstr.	47-65	Verhaeghe-De Naeyer	" Haanekoer "
6	Kerkstr.	94-130	Schinckel A.	" Koer van 't Rolbaantje "
6	Kerkstr.	140-218	Van Heuverswijn (Fabrikant)	" Lattestraatje "
6	Kerkstr.	159-237	Meerdere Eigenaars (zie verslag)	" Roggebroodkoer "
6	Kerkstr.	24-296	Meerdere Eigenaars (zie verslag)	" Schinkelstraatje "
6	Kerkstr.	261-319	Van Hessche E. (Ontvgr bestdr)	" Nieuwe Koer "
6	Kerkstr.	302- 34	Meerdere Eigenaars (zie verslag)	" Kattenberg "
3	Klein Meerhem	21-42	Verhaegen Christiaans	" Onze Lieve Vrouw poortje "
2	Kleine Bellevuestr.	40	De Jonghe Henri	" Cité De Jonghe "
3	Kort Schipgracht	11	Cardon Richard	" Bloed poort "
2	Korte Zilverstr.	58	Verdonck Pierre (Wed)	" Waterpoortje "
5	Kortrijkschestr.	15- 3	Jaixem-Wats Michel	" Verkenspoortje "
5	Kortrijkschestr.	116	Vanden Bulcke Guillaume	" Schouwvagerspoortje "
5	Kortrijkschestr.	205	Waeyenberghe	" Poortje van Roels "
5	Kortrijkschestr.	281	Carpentier	" Appolonaspoortje "
3	Kraanlei	43	Van Loo-Pickaert	" Godshuis "
3	Kuiperstr.	8	Kerkfabriek H. Kerst	" Vrouwenbroers-Pand "
5	Lange Kazernestr.	5	Vander Schelden	" Poortje van Jan Pot "
6	Maria-Theresiastr.	11	Vogelaere A.	" Koer van Vogelaere "
5	Meerschstr.	217	Van den Bulcke Guill.	" Koer van de Tincke "
3	Meulesteedsche stw.	86-106	Parasie Pierre	" Fricandon poortje "
3	Molenaarsstr.	23	Putzeys (Wed.)	" De Kraene "
3	Molenaarsstr.	85	Vander Heyden (Wed.)	" Vuilpoortje "
6	Nettestr.	36-78	Twee eigenaars	" Koer De Wette "
6	Nettestr.	116-130	Déjourné E.	" Koer van Bermechtigheid "
6	Nieuwe Kerkstr.	152-164	Braet Th.	" Koer van Bokskan "
6	Nieuwe Kerkstr.	246-272	Cheval Henry (Herbergier) (Wed.)	" Kiekeroest "
3	Nieuwland	60-86	De Drijver Ferdinand.	" Beluik De Drijver "
3	Nieuwland	110-134	Waelbroeck G.	" De Magazijnen "
3	Nijverheidslaan	131	Vercautere Theophile	" Beluik Vercautere "
6	Noordkaai	1-29	Goetghebuer. Vrede Rechter	" De Zate "
6	Noordkaai	62-75	Lanckman (Wed.)	" Hooge Koer "
6	Noordkaai	76-90	Van Bambeke (Brouwer)	" Lage Koer "
6	Notelaarstr.	12-48	Meerdere eigenaars	" Savooistraatje "
2	Onderbergen	7	Velleman (Wed.) (Ciment fabrikant).	" De Pand "

5	Ottergemeschestw.	192	Lagrange	" De Put "
5	Oude Molenaarstr.	32		" Zatte Thrèse Poortje "
5	Oude Molenaarstr.	41	Vander Mynsbrugge Gustave	" Hoerepoortje "
5	Oude Molenaarstr.	46	De Larey	" Poortje van Delaruye "
5	Oude Molenaarstr.	95	Boulard Marie	" Poortje van Boulard "
3	Oude Sasschepoortstr.	3-21	Lagrange Hipp.	" De kleine Meuleput "
3	Oude Sasschepoortstr.	27-75	De Ridder (Wed.)	" De groote Meuleput "
3	Oude Sasschepoortstr.	103-153	Vavde Vijver	"Het Spiegelhof "
6	Palingshuizenstr.	20	2 eigenaars	" Koer Van Hoorde "
6	Palingshuizenstr.	109^1	De Turcq (Barones)	" Nieuwe Koer Van 't Kerkhof "
6	Palingshuizenstr.	131	Van de Velde P.	" De Weekluis "
3	Palingstr.	30	Van der Auwermeulen Coralie (Mlle)	" t Verbrand poortje "
3	Palingstr.	61	Van Melle Pierre	" Konijne peijje "
3	Palingstr.	102	Lussie Charles	" Nieuwe Cité "
2	Papegaaistr.	25	De Waegenaere Clemence	" Cité De Waegenaere "
2	Papegaaistr.	32	Hoste Adph.	" Cité Hoste "
2	Papegaaistr.	49	Dauwe François	" Cité Dauwe "
6	Phenixstr.	80-94	Volksbelang	" Koer van 't fortuintje "
6	Phenixstr.	83-89	Van Crombrugghe (Wed.)	" Koer de Wette "
6	Phenixstr.	96-146	Janson L.	" Koer Vercruysee "
6	Phenixstr.	148-154	2 eigenaars	" Koer Vercruysee "
6	Phenixstr.	156-162	2 eigenaars	" Koer Vercruysee "
6	Rabotdreef	75-125	De Cuyper Ch.	" Koer van Cuyper "
2	Rasphuisstr.	46	Van Loo J.	" Poorte van Van Loo "
2	Rasphuisstr.	51	Van Waes Ch.	" t Land van Waes "
6	Rooigemstr.	10-60	Heynssen Chs.	" Koer Portugal "
6	Rooigemstr.	162-194	Stevens Leonard	" Koer Stevens "
3	Sasblindeke	1-39,2-38	Waelbroeck Georges (Avocaat)	" Verapa "
5	St. Pietersnieuwstr.	40-62	De Bruyne Chs;	" Straatje zonder einde "
5	St. Pietersvrouwstr.	42	Soudan Jean	" Poortje van 't Hooghuide "
3	St. Salvatorstr.	202-242	De Potter Ch.	" Poort Van Crombrugghe "
3	St. Salvatorstr.	250-360	Van Dieren	" Cité Van Dieren "
3	St. Salvatorstr.	368-4 6	Motte	" Cité Peeters "
5	Terplatenkaai	23	Geeraert Théophile	" Poortje van Geeraert "
2	Twaalfkamerstr.	35	Alloo J.	" Hotel de Haring "
2	Twaalfkamerstr.	7	De Buck A.	" Cité De Buck "
5	Voetweg	18-48	Dauwe Auguste	" Poortje van den Handborstel "
5	Voetweg	76-192	Tertswel	" Cité Kerfijzer "
3	Voormuide	68-164	De Leu Auguste	" Cité Vervack "
3	Voormuide	180-192	Sielbo H (Apotheker)	" Poortje van den Paraplui "
6	Vosstr.	7-15	Blanchaerd C.	" t Koerken van Blanchard "
6	Vosstr.	23-73	Praet J.	" Vossekoer "

Voetnoten

1. ZOETE A. assistent <De Documenten in omloop bij het Belgisch kadaster (1835-1975)>. *Miscellanea Archivistica XXI*. Algemeen Rijksarchief, Ruisbroekstraat, 2-6, 1000 Brussel. 1979.
2. W.I.A.R.U.G. Seminarie voor de nieuwste geschiedenis, onder leiding van Prof. Dr. H. Balthazar, <'Onderzoek naar de Gentse Beluiken': Bouwfysische, Sociologische, Historische en Kunsthistorische Evaluatie.> Gent, W.I.A.R.U.G. 1978, 124 pagina's. Auteurs en medewerkers: R. Berteloot, D. Boncquet, L. Cocquyt, G. Deseijn, K. De Vriendt, W. Haverbeke, T. Maes, G. Neirijnck, W. Steensels, A. Verhulst.
3. 'Volkshuisvesting in Gent. 80 jaar Gentse Maatschappij voor de Huisvesting' Gent, Stad Gent. 1984, Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie/Informatiecentrum Stadsvernieuwing. Tentoonstelling naar aanleiding van 80 jaar Gentse Maatschappij voor Huisvesting (14 september-30 november)
4. DECAVELE Johan 'Private gevelarchitectuur: Gent 17de-18de eeuw'. *Stadsarcheologie*, Gent. 1978, Jg. 2 nr. 3, pag. 2-11
5. Leen CHARLES, Rene Karel DEBRUYNE, Johan DECAVELE, Guido EVERAERT, Marie Christine LALEMAN, Daniël LIEVOIS, Robert VANDEN BILCKE. <Huisonderzoek in Gent. Een handleiding>. *Stadsarchief* Gent. 1994.
6. ZOETE A. <De Documenten in omloop bij het Belgisch kadaster (1835 - 1975)>. Pagina 7.
7. MONTIGNY L. C. A. deken rechtsfaculteit (1896-1899). *Schepen openbare werken* (02/01/1891-31/12/1895).
8. DECLERCQ Aaron, <'De beluiken in het kader van de stadsrenovatie te Gent'> RUG. 1976, Eindwerk voorgedragen tot het verkrijgen van de graad van licentiaat in de stedenbouw, ruimtelijke ordening en ontwikkeling. Promotor Prof. Dr. M. Anselin.
9. DE RIJCKE, Ing., VAN RENTERGHEM J. en DE BUCK P., <'De Beluiken' binnen de Stad Gent. Verslag over het onderzoek, gedaan ten jare 1904> Sint-Amandsberg bij Gent, Drukkerij K. Snoeck-Cools, Antwerpsesteenweg 99 1904, 132 pag. Met lichttekeningen van de Heer D. Veekman, Phoenixstraat, Gent.
10. MARESKA J. en HEYMAN J., <Enquête sur le travail et la conditions physique et morale des ouvriers employés dans les manufactures de coton, a Gand> Gand, Imp. de F. et E. Gyselynck. 1845, 265 pag. éditeurs des anaales et bulletin de la société de médecine de Gand.
11. AVANTI, <Een terugblik. Bijdrage tot de geschiedenis der Gentsche Arbeidersbeweging. 2de herziene en aangevulde uitgave, met bijvoeging van de toestanden tot 1931> Gent. Maatschappij Volksdrukkerij, Sint-Pietersnieuwstraat 1931, 362 pagina's.
12. 'Rapport sur La situation des affaires de la Ville de Gand'. Présenté au conseil Communal par la Collège des Bourgmestre et Echevins en séance du 18 octobre 1849.
13. Bronnen:
  1. SAG, *Mémorial Administratif De La Ville de GAND*. Tome Cinquième, N° 22, Enclos, Passages et Impasses.
  2. BIBRUG, *Den Vlaming* N° 124, 11ste Jaergang; Vrijdag 18 oktober 1850.
  - Den Vlaming N° 125, 11ste Jaergang Zondag 20 oktober 1850.
  - Règlement sur les constructions et la voirie des enclos, passages et impasses, établis à travers les propriétés particulières.
14. S.A.G (Stadsarchief Gent) reeks S nr. 148. *Registre des procès-verbaux des séances du comité de salubrité publique 1851-1881*. Zitting van 1 oktober 1856.
15. STEENSELS Willy licentiaat geschiedenis (R.U.G.), *De tussenkomst van de overheid in de arbeidershuisvesting: Gent, 1850-1904*. <Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis>, VIII (1977/3-4): 337-500. Noot: de SAG referenties werden ondertussen gewijzigd zonder dat er een kruistabel werd opgemaakt.
16. PICARD Edmond, <Pandectes Belges. Encyclopédie de Législation, de Doctrine et de Jurisprudence Belges>, Tome Quarante-Neuvième. Bruxelles, 'Larcier Ferdinand: Libraire-Editeur' Rue des Minimes. 1894.
17. DE RIJCKE, Ing., VAN RENTERGHEM J. en DE BUCK P., <Onderzoek over den toestand der 'Beluiken' binnen de stad Gent. Eerste deel: Eerste en tweede Wijk. VERSLAG> Sint-Amandsberg, Drukkerij K. Snoeck-Cools, Schoolstraat 10. 1898, 12 pagina's.
18. DE RIJCKE, Ing., VAN RENTERGHEM J. en DE BUCK P., <Onderzoek over den toestand der 'Beluiken' binnen de stad Gent. Verslag>. Sint-Amandsberg, Drukkerij K. Snoeck-Cools, Schoolstraat 10. 1899., 22 pagina's
19. DE RIJCKE, Ing., VAN RENTERGHEM J. en DE BUCK P., <'De Beluiken' binnen de Stad Gent. Verslag over het onderzoek, gedaan ten jare 1904> Sint-Amandsberg bij Gent, Drukkerij K. Snoeck-Cools, Antwerpsesteenweg 99. 1904, 132 pagina's.
20. DE BUCK P., <'De Beluiken' binnen de Stad Gent. Verslag over het onderzoek gedaan in het jaar 1911> Sint-Amandsberg, A. De Scheemaeker. 1911, 42 pagina's.
21. VAN RENTERGHEM J. en DE BUCK P., <'De Werkmanswoningen' in de Gemeenten rond Gent. I. Sint-Amandsberg. Verslag> Sint-Amandsberg bij Gent, K. Snoeck, Antwerpsesteenweg 99. 1906, 60 pag.
22. DE CLERCQ Ferd. en DE BUCK P., <'De Werkmanswoningen' in de Gemeenten rond Gent. II. Wondelgem. Verslag> Sint-Amandsberg bij Gent, K. Snoeck-Cools, Antwerpsesteenweg. 99. 1906, 29 pagina's.
23. DE CLERCQ Ferd., VERBAUWEN P. en DE BUCK P., <'De Werkmanswoningen' in de Gemeenten rond Gent. III. Gentbrugge en Ledeberg. Verslag> 1909, 64 pagina's.
24. DE BUCK P., DE CLERCQ Ferd. en VERBAUWEN P., <'De Werkmanswoningen' binnen de Stad Gent. Verslag> Sint-Amandsberg, A. De Scheemaeker, Antwerpsesteenweg, 67. 1912, 87 pagina's.
25. DE BRUYNE Pieter, gemeenteraadslid, <Onderzoek over de woonhuizen in de werkerswijken. Verslag aangeboden aan de Bijzondere Commissie> Gent, V. Van Doosselaere, Heirnislaan 20. 1899, 49 pagina's.
26. Stad Gent, <Reglement op het 'Verlichting der beluiken en zakstegen' op den openbaren weg uitloopende> Gent, Stad Gent 1882., 5 pagina's.
27. 'Het Volksleven in het Straatlied', door R. VANKENHOVE en A.D.M. LEPAGE. M., Volksdrukkerij, Gent 1932.

28. VANDENBROECKE Joris (E.H., Pastoor), Beluiken buiten de Brugse Poort. <Rooigemgalm> (1967/5-6), 12 pagina's. Geen exacte gegevens m.b.t. Jg. Nr. maand en jaar.

Geraadpleegde werken en artikels.

Stad Gent., <Reglement op het 'Verlichten der beluiken en zakstegen' op den openbaren weg uitlopende.> Gent, Stad Gent 1882., 5 pagina's.

Stad Gent., <Reglement op de bouwen en de wegen van de 'Beluiken, door gangen en zakstegen'.> Gent, Stad Gent. 1879, 29 pagina's.

De Rijcke, Ing., Van Renterghem J. en De Buck P., <Onderzoek over den toestand der 'Beluiken' binnen de stad Gent. Eerste deel: Eerste en tweede Wijk. VERSLAG.> Sint-Amandsberg, Drukkerij K. Snoeck-Cools, Schoolstr. 10. 1898., 12 pagina's.

De Rijcke, Ing., Van Renterghem J. en De Buck P., <Onderzoek over den toestand der 'Beluiken' binnen de stad Gent. Verslag>. Sint-Amandsberg, Drukkerij K. Snoeck-Cools, Schoolstr. 10. 1899., 22 pagina's

De Rijcke, Ing., Van Renterghem J. en De Buck P., <'De Beluiken' binnen de Stad Gent. Verslag over het onderzoek, gedaan ten jare 1904.> Sint-Amandsberg bij Gent., Drukkerij K. Snoeck-Cools, Antw.stw. 99.1904., 132 pagina's. Met lichttekeningen van de Heer D. Veekman, Phoenixstraat, Gent.

Van Renterghem J. en De Buck P., <De 'Werkmanswoningen' in de Gemeenten rond Gent.

1. Sint-Amandsberg. Verslag.> Sint-Amandsberg bij Gent., K. Snoeck, Antwerpse stw. 99. 1906., 60 pagina's.

De Clercq Ferd. en De Buck P., <De 'Werkmanswoningen' in de Gemeenten rond Gent. 11. Wondelgem. Verslag.> Sint-Amandsberg bij Gent, K. Snoeck-Cools, Antwerpse stw. 99. 1906., 29 pagina's.

De Clercq Ferd., Verbauwen P., en De Buck P., <De 'Werkmanswoningen' in de Gemeenten rond Gent. 111. Gentbrugge en Ledeberg. Verslag.> 1909., 64 pagina's.

De Buck P., <'De Beluiken' binnen de Stad Gent. Verslag over het onderzoek gedaan in het jaar 1911.> Sint-Amandsberg., A. De Scheemaeker. 1911., 42 pagina's.

De Buck P., De Clercq Ferd. en Verbauwen P., <De 'Werkmanswoningen' binnen de Stad Gent. Verslag.> Sint-Amandsberg., A. De Scheemaeker, Antwerpse stw., 67 1912., 87 pagina's.

Declercq Aaron., <'De beluiken in het kader van de stadsrenovatie te Gent'> RUG. 1976, Eindwerk voorgedragen tot het bekomen van de graad van licentiaat in de stedenbouw, ruimtelijke ordening en ontwikkeling. Promotor Prof. dr. M. Anselin.

W.I.A.R.U.G. Seminarie voor de nieuwste geschiedenis, onder leiding van Prof. Dr. H. Balthazar., <'Onderzoek naar de Gentse Beluiken'. Bouwfysische. Sociologische, Historische en Kunsthistorische Evaluatie.> Gent., W.I.A.R.U.G. 1978. 124 pagina's.

Auteurs en medewerkers: R. Berteloot, D. Boncquet, L. Cocquyt, G. Deseijn, K. De Vriendt, W Haverbeke. T. Maes, G. Neirijnck, W. Steensels, A. Verhulst.

Van De Velde A. J. J., <Verslag over de werkzaamheden gedurende het jaar 1907.> Gent., Drukkerij A. Siffer. 1907, 20 pagina's. Beschermingskomiteit der

Werkmanswoningen en der Instellingen van Voorzienigheid van het Arrondissement Gent

De Bruyne Pieter, gemeenteraadslid., <Onderzoek over de woonhuizen in de werkerswijken. Verslag aangeboden aan de Bijzondere Commissie > Gent. V Van Doosselaere, Heirmisselaan 20. 1899. 49 pagina's.

Van Lokeren A., rapporteur., Verslag. Der Commissie van openbare gezondheid over de gezondmaking der beluiken en blinden, gedaen aen den gemeenteraad der stad Gent, in de zitting van den 24 April 1852. <Krant: 'De Vlaming'. 12 Mei 1852.>. 2 pag. Gedaen aen den gemeenteraad der stad Gent, in de zitting van den 24 april 1852, by gevolg van het reglement van den gemeenteraad van 3 augusty 1850.

Destanberg D., <De Arbeiderswoningen>. Kring der Volksvoordrachten. Gent, Drukkerij E. De Laere, Hoogstr. 159. 1893, 8 pagina's.

Fris V. Les Accroissements et les Transformations de la Superficie batié de Gand au XIXe siècle. <Bulletin der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent. 27e - 28e jaren. N° 3.> (1920), Pagina's 100-167 Gent, W. Siffer, Drukker 18 Vooruit (ondertekend Bastien), De Gentse 'Poortjes' voor 1900!. <Dagblad Vooruit.>. Kranten artikel: 1 pag. Zie ook OVL-Zanten XXII. 1978, pag. 37 t.e.m 48. (art. door Edw. Van Bragt).

Van Bragt Edw., Het leven in de Gentse 'Poortjes' voor 1900. <Oostvlaamse Zanten XXII.>(1948/0, Pag. 37 48.

Stad Gent, <Gezondmaking van den wijk van het Groot Meerhem Vertoog van het College.> Gent. 1902. Gemeente Blad Deel 1. 1902., pag. 1132 1201. Zitting van 7 april 1902.

Stad Gent, <Algemeene

Bespreking. (O.m. over de slechte verlichting van de beluiken).> Gent. 1902, Gemeente Blad Deel 1, 1902., pagina 938-972. Zitting van 3 maart 1902.

Van Werveke A., <De namen van de straten en de bruggen der stad Gent.> Gent., AD. Hoste. N.V. Galgenberg, 21-23. 1919, Voorstel tot verbetering van de schrijfwijze dier namen door A. Van Werveke, gewijzigd door de Stedelijke Commissie van Monumenten. 1e Uitgave. 63 pagina's.

Stad Gent., <Namen van de Straten der Stad en der Voorgeborgten met opgaaf der aanpalende straten.> Gent., Drukkerij Eug. Vanderhaegen. Veldstr. 66. 1870. Naamlijst NL/FR.

Celis Gabriel (Eerwaarde Heer). Bestuurder van 'Gent aan Maria', <De Gebuurtekapelletjes en Gevelbeelden te Gent.> Gent., 'Gent aan Maria', Molenaarsstraat, 38. 1949, 8 pagina's.

Wallaert G. Schepen van Woningbouw en Aanplantingen van de stad Gent.. Woningvraagstuk en sloping van de krotten te Gent. In: Sint-Lazarusstraat 86 Brussel.. <Wonen.> Speciaal nr. 'De krotpruiming. Brussel., Nationaal Instituut van de Huisvesting. 1957, Pag. 66 t.e.m. 96 + p. 112.

De Gentenaar (ondertekend: R.A.M.), Gentse Beluiken, erfenis der 19e eeuw. <Krant: De Gentenaar'.>, Twee artikelen met o.m. beschrijvingen van diverse beluiken. Geïllustreerd met fotos van dj (Dejonghe ?).

Vandenbroecke Joris (E.H., Pastoor), Beluiken buiten de Brugse Poort. <Rooigemgalm.> (1967/5-6), 12 pag. Geen exacte gegevens m.b.t. Jrg. Nr: Maand en Jaar.

Linters A. (ondertekend: a.I.), Het beluik tussen de Sint Lievenspoortstraat en de Keizersvest. <WIARUG

- berichten.> (1977/0: 1- 3, 6 pag. Een uitgave van de Werkgroep voor industriële Archeologie der R.U.G. - Blandijnberg 5de verdieping 9000 Gent.
- Linters A.. De Gentse Beluiken: Een 19de eeuwse proletarische woonvorm. <Bouwkundig Erfgoed in Vlaanderen.> (1979/46/47), Pag. 40-46 en 32-42.
- Decavele Johan., De Gentse beluiken. <Toerisme in Oost Vlaanderen.> (.1982/2), Pag. 29-38.
- WKIAP, 'Stalhof, een renovatie suggestie voor Gent'. (hoofdlijnen van 'Stalhof-een werkschrift; analyse en renovatie van een Gentse industriële site van de WKIAP). <Ons Industrieel Erfgoed. Jaarboek v.d. Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie (1978-.1980).>. Pag. 1-7, 234-252 en 269.
- Het Laatste Nieuws (ondertekend: P.e.), Beluiken: de ellende achter het hoekje. - Wie verstopt wie in de Gentse "Citeetjes"? <Krant: Het Laatste Nieuws.>, 2 pagina's.
- De Gentenaar (zd. ondertekening), Barakkenwijken verdwijnen uit Gent. Kwartier van Ferrerlaan, Dalhia-& Mimosastr. aan de beurt. <Krant: De Gentenaar.>. Herschikt tot 2 pagina's.
- De Gentenaar (Zd. ondertekening), Krotten en beluiken te Gent. Maar ze verdwijnen., <Krant: De Gentenaar.>, 1 pagina.
- De Gentenaar (ondertekend: pw). Historiek van afbraak der Gentse beluiken wordt langzaam geschreven. <Krant: De Gentenaar.>, 2 pagina's.
- Het Volk (zd. ondertekening), Fototentoonstelling door studenten. <Krant: Het Volk.>, .1 pagina.
- Het Laatste Nieuws (ondertekend: Mw), Studenten op fotojacht in 'Lelijk Gent'. <Krant: Het Laatste Nieuws.> 1 pagina.
- Het Laatste Nieuws (ondertekend: Rita de Doncker), 19de-eeuws beluik in Twaalf Kameren: modern comfort achter oude gevels. Een stukje Gent gered van de sloper. <Krant: Het Laatste Nieuws.>.
- De Gentenaar (ondertekend: Daniel Vanacker Laurens De Keyzer: foto's: Michiel en T.D.S.), Beluiken In Gent: afbreken of opknappen? <Krant: De Gentenaar.>
- De Gentenaar (getekend: LDK, foto Michiel H). Trezke heropend Hof van Barmhartigheid. <Krant: De Gentenaar.>, 1 pagina.
- Steensels Willy. licentiaat geschiedenis (R.U.G.), De tussenkomst van de overheid in de arbeidershuisvesting: Gent, 1850-1904. <Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis.> VIII (1977/3-4): 337-500. Noot: de SAG referenties werden ondertussen gewijzigd zonder dat er een kruistabel werd aangemaakt.
- BTNG., thematische inhoudstafel. Delen I-X (1969 1979). <Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis.>, 16 pagina's.
- Wohlmutter Patrick., <De Sociale en Geografische mobiliteit van de Gentse Beluikbewoners tot 1914.> RUG. Afd. Geschiedenis/Nieuwste Tijden. 1984, 239 pagina's. Verhandeling aangeboden voor het bekomen van de graad van licentiaat in de geschiedenis. Promotor Prof. Dr. H. Balthazar.
- Vos Bart., <De Bataviawijk. Studie van een arbeidersbuurt in de eerste generatie. (1836 1934).> RUG. Dpt. Geschiedenis/Nieuwste Tijden. 1985. 364 pagina's. Eindverhandeling ingediend tot het verwerven van de graad van licentiaat in de Geschiedenis. Promotor Prof. Dr. H. Balthazar.
- W I.A.R.U.G. (De Herdt R., De Visser J., Deseijn G., e.a.), <Vijfde Nationaal Congres voor Industriële Archeologie. - Handelingen. - W.I.A.R.U.G.. Blandijnberg 2, Gent.> Co-. Jan Dhondt Stichting, Gent. 1977 Pag. 53-76: J. De Visser: De Gentse Katoenindustrie i.d. 1st. helft v.d. 19de eeuw. Pag. 171-199: G. Deseijn: Rechtstreekse invloed der Textielindustriëlen op de Stadsontwikkeling: ... Arbeidershuisvesting...
- Annuaire 1., <Deel 1 : Annuaire de Gand. - Comprenant les adresses des habitants de Gand et son Agglomération. Verzameling: Verbeke Andre.> Bruxelles., Imprimeries Réunies: 102. r. Joseph 11. 1910. Pag. 1-1V 1 en 11, 1-135. FR/NL.
- Annuaire 2., <Deel 2: Annuaire de Gand. Classification des habitants par ordre alphabétique de Gand et son Agglomération. Verzameling Verbeke A.> Bruxelles.. Imprimeries Réunies: 102. r. Joseph II. 1910. Pag. 137-283. FR/NL.
- Annuaire 3., <Deel 3: Annuaire de Gand. Habitants classés par ordre de professions de Gand et son Agglomération. Verzameling: Verbeke A.> Bruxelles . Imprimeries Réunies: 102, r. Joseph II. 1910, Pag. 285-390. FR/NL.
- Ledeberg, <Gemeente Ledeberg. - Urbanisatie.> Ledeberg., Gemeentebestuur van Ledeberg. 1948, 31 pagina's.
- Mareska J. en Heyman J., <Enquête sur le travail et la conditions physique et morale des ouvriers employés dans les manufactures de coton, à Gand.> Gand., Imp. de F. et E. Gyselynck. 1845, 265 pag. éditeurs des anaales et bulletin de la société de médecine de Gand.
- Du Moulin N. (M. le docteur)., <Enquête sur les Conditions hygiéniques de la ville de Gand à l'occasion de l'épidémie de choléra de 1866.> Gand., Imp. E. Vanderhaeghen, rue des Champs 66 1879. 137 pagina's.
- Scholliers Peter en Avondts Gerda., <De Gentse textielarbeiders in de 19e en 20e eeuw. Herkomst, huisvesting arbeids- en levensomstandigheden van de werkkrachten van het bedrijf A. Voortman-N.V. Texas. Dossier 6> Brussel., Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis. 1977, 240 pagina's.
- Avondts Gerda., <De Gentse textielarbeiders in de 19e en 20e eeuw. Levensschetsen van een aantal Gentse arbeidersfamilies. Dossier 7> Brussel., Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis. 1978, 298 pagina's.
- Vanneste Dominique., <Gent, een geografische gids. Sociale en economische structuren in stad en haven.> Leuven, KUL. Inst. Soc. en Econ. Geografie W de Croylaan 42. 1985, 91 pagina's.
- Vanneste Dominique., <De pre-industriële Vlaamse Stad. Een sociaal economische survey. Interne differentiatie te Gent en te Kortrijk op het einde van de 18de eeuw> Leuven, KUL., Geografisch Instituut. 1987 298 pagina's.
- Dumont M E., <Gent een stedenaarderijkskundige studie. I- Tekst.> Brugge., 'De Tempel', Tempelhof 37. 1951. 590 pagina's.
- Dumont M. E., <Gent een stedenaarderijkskundige studie. II- Atlas.> Brugge., 'De Tempel', Tempelhof 37. 1951. 84 figuren. 9 foto's.
- Avanti. <Een terugblik. -Bijdrage tot de geschiedenis der Gentsche Arbeidersbeweging. 2de herziene en aangevulde uitgave, met bij-

voeging van de toestanden tot 1931.> Gent., Maatschappij Volksdrukkerij, Sint Pietersnieuwstr. 1931. 362 pagina's

Smets Marcel., <De ontwikkeling van de tuinvijkgedachte in België. Een overzicht van de Belgische volkswoningbouw/1830-1930.> Brussel., Pierre Mardaga. 2 Galerie des Princes, 1000 Brussel. 1977 223 pagina's.

Van Werveke Hans., <Gent. Schets van een Sociale Geschiedenis.> Gent., Boekhandel Rombaut Fecheyr. Uitgave van het Willemfonds Nr. 183. 1947 130 pagina's., ill.

De Witte Pol (geannoteerd en van een nawoord voorzien door Helmut Gaus en Guy Vanschoenbeek)., <Alles is omgekeerd. Hoe de werklieden vroeger leefden 1848-1918.> Leuven., Kri-tak, Andreas Vesaliusstraat 1 3000 Leuven. 1986.

Baetens R. (o.l.v.), <Industriële archeologie in Vlaanderen/o.l.v. Roland Baetens> Antwerpen, Standard Uitgeverij. 1966. Aerts W/Andries P/Balthazar H/Beke F/Berteloot R/Coenen R/Constandt M/Deseijn G/Goddeeris G/de Graeve B/De Herdt R/Himler A/Houtman E/Lejon H/de Naeyer Alde Somer P/Steenmeijer R/Stols E/Thijs A/Vandere-breden J.

Deseijn Guido (in samenwerking met Adriaensen Frank, Van de Wiele Johan), <Bouwen voor de industrie.> Gent., Museum voor Industriële Archeologie en Textiel Gent. 1969, 232 pagina's., ill.

Decavele Johan, Palron Erwin, Van de Wiele Johan., <Een vreemde eend in de Belgische bijt. Gent in de periode 1630-1660.> Gent., Gent. Dienst voor Culturele zaken. 1960. Catalogus van de tentoonstelling georganiseerd door het Stadsbe-

stuur van Gent in het kader van de viering '150 jaar België. 155 pagina's., ill.

Capiteyn André., Decavele Johan., Van Coile Christine., Vanderlinden Herman., <Gentse Torens achter rook van schoorstenen. Gent in de periode 1860-1895.> Gent., Dienst voor Culturele zaken. 1983, Catalogus tentoonstelling in het Museum Arnold Vander Haeghen Gent, 5 maart-10 mei 1983. 180 pagina's, ill

Charles Leen., Debruyne René Karel., Decavele Johan., Everaert Guido., Laleman Marie Christine., Lievois Daniël., Vanden Billecke Robert., <Huizenonderzoek in Gent. Een hand-leiding.> Gent, Stadsarchief Gent. 199., 127 pagina's., ill.

Deseijn Guido., <Gids voor oud Gent.> Antwerpen. Weesp., Scriptoria n.v., Belgiëlei 147a. 1964, 527 pagina's., ill.

Verbeke Andre., <Het Gent van toen. Honderd jaar Gent en de Gentenaars in beeld aan de hand van oude foto's en prentkaarten.> Brugge, Marc Van de Wiele. Ridderstraat 24. 1962.

Art Jan (red.), De Belder Jos., Deneckere Rita., De Wever Bruno., François Luc, Van Doorslaer Rudi., Van Eenoo Romain., Van Haute Eric., <Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente. Deel 1: Nieuwste Tijden, 19de en 20ste eeuw.> Gent., Centrum voor Geschiedenis Universiteit Gent/Stichting Mens & Cultuur 1993.

Deseijn Guido., Eeckhout Tania., Van de Wiele Johan., Van Schoors Lieve., <Industrieel netwerkmuseum Gent. Wandelingen N°1.> Gent. VIAT/MIAT/Gemeentekrediet. 1969, 99 pag., ill.

De Herdt R. en De Graeve Bie., <Kinderarbeid van omstreeks 1600 tot 1914.> Gent., Stadsbestuur Gent.

Dienst voor Culturele Zaken/MIAT. 1979.

<Volkshuisvesting in Gent. 80 jaar Gentse Maatschappij voor de huisvesting.> Gent., Stad Gent, 1984, Dienst monumentenzorg en stadsarcheologie/informatiecentrum stadsvernieuwing. Tentoonstelling naar aanleiding van 80 jaar Gentse maatschappij voor huisvesting (14 sept.-30 nov.).

Devoldere Kathleen., <De Gentse gemeenteraad en haar leden: 1830-1914.> Gent. 1994, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XX. Uitgegeven met de steun v.h. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, v.d. Provincie O.VI., het onderzoekfonds RUG e.d. Stad Gent.

<Ghendtsche Tydinghen. Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring. Gent'.>, 1994 (.../01): 100, Tweemaandelijks tijdschrift vanaf jaargang III. Speciaal nr.: December 1971. 1ste jaargang nr. 1: Januari 1972.

Brouwers I. (Dr., S.J.), <De jezuiteten te Gent. 1585 1773; 1823-heden.> Gent., Sint-Barbaracollege. 1980. 255 pagina's., ill.

De Winne Aug., <Door arm Vlaanderen. Met een brief van Ed. Anseele en platen naar lichtteekeningen van M. Lefébure.> Gent. Samenwerkende Volksdrukkerij. Hoogpoort, 29. 1903.

Van Aerschoot Suzanne (leiding, coördinatie), Bogaert Chris., Lanclus Kathleen., Verbeeck Mieke., Linters Adriaan., Dambre-Van Tyghem (F. Dr.), <Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. deel 4na Stad Gent. De middeleeuwse stadskern of portus.> Min. v.d. Vlaamse Gemeenschap. Dep. Leefmilieu en Infrastructuur. 1976. Deel 4na: Gent de Middeleeuwse stadskern of portus.

plans (de Wettinck R., arch.) 667 pag.. foto's (m.m.v. Somers P.).

Van Aerschoot Suzanne (leiding, coördinatie), Bogaert Chris., Lanclus Kathleen., Verbeeck Mieke., Linters Adriaan., <Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur, deel 4nb Stad Gent. De 16de eeuwse stadsuitbreiding Noord-Oost.> Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur. R.M.L.Z. 1979, Plans (de Wettinck R., arch.) 635 pag., foto's (m.m.v. Somers P.). Lexicon, schetsen Verpoest L. (ir. arch.). Schetsen Deseijn G. (arch.) en Verheeke G. (arch.).

Van Aerschoot Suzanne (leiding, coördinatie), Bogaert Chris., Lanclus Kathleen., Verbeeck Mieke., Linters Adriaan., <Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur, deel 4nb Stad Gent. De 16de-eeuwse stadsuitbreiding Zuid-West.> Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur. R.M.L.Z. 1979. Plans (de Wettinck R., arch.) 637 pag., fotos (m.m.v. Somers P.). Lexicon, schetsen Verpoest L. (ir. arch.). Schetsen Deseijn G. (arch.) en Verheeke G. (arch.).

Van Aerschoot Suzanne (leiding en coördinatie), Bogaert Chris., Lanclus Kathleen., Verbeeck Mieke., <Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur, deel 4nc Stad Gent. 19de en 20ste-eeuwse stadsuitbreiding.> Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. R.M.L.Z. 1982, Plans (Bloeyaert M., Diericks M., ir. arch. van Steenkiste H.). Etsen: Van Grieken J. 445 pag., fotos (m.m.v. Somers P.). Lexicon: Verpoest L., Schetsen Deseijn G. (arch.) en De Winter G.

Van Aerschoot Suzanne (leiding, coördinatie), Bogaert Chris., Lanclus Kathleen., Verbeeck Mieke., <Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Bel-

gië. Architectuur, deel 4nd Stad Gent. Fusiegemeenten.> Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. R.M.L.Z. 1982, Plans (Bloeyaert M., Dierickx M., ir. arch. van Steenkiste H.). Etsen: Van Grieken J. 541 pag., fotos (m.m.v. Somers P.). Lexicon: Verpoest L. (ir. arch.). Schetsen Deseyn G. (arch.), Verheeke G. (arch.), De Winter G.

Stad Gent., <Mémorial Administratif De La Ville De GAND. Tome Cinquième.> Gent., C. Annoot-Braeckman, imprimeur de la Ville. 1850. Nos 1 B 23., 379 pagina's.

Stad Gent., <Mémorial Administratif De La Ville De Gand. Tome Sixième.>

Gent., C. Annoot-Braeckman, imprimeur de la Ville. 1851, Nos 1 B 12.. 335 pagina's.

<Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur.>, Vanaf jaargang 1 nr 1. Deel 1. 1983 t.e.m. jaargang 9 nr. 4., Deel 36. 1991. Vanaf jaargang 10 nr 1. Deel 37 1992., voortgezet als: TIC-Tijdschrift rondom Industriële Cultuur.

<Tijdschrift voor Industriële Cultuur.>. Vanaf jaargang 10 nr. 1. Deel 37 1992, zetting van: Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur.

<Rapport du Comité De Salubrité Publique sur L'assainement des Enclos

et Impasses, fait au Conseil Communal de la Ville de Gand. en Séance du 24 Avril 1852 en suite du reglement du C.C. du 3 aout 1850.> Gand. Imprimerie de C. Annoot-Braeckman 1852.

De Potter Frans, <Gent van den Oudste Tijd tot op Heden. Geschiedkundige beschrijving der Stad.>

Picard Edmond., <Pandestes Belges. Encyclopédie de Législation, de Doctrine et de Jurisprudence Belges.>, Tome Quarante-Neuvieme. Bruxelles, "Larcier Ferdinand: Libraire-Editeurs" Rue des Minimes. 1894.

Coene André & De Raedt Martine., <Bijdrage tot de

stadsontwikkeling van Gent. 1560-1990.> (z.d.).

Decavele J., <Private Gevelarchitectuur. Gent 17de - 18de eeuw>. Stadsarcheologie. Gent. 1978, jg. 2 nr.3, pag. 2-11.

Leen Charles., René Karel Debruyne., Johan Decavele., Guido Everaert., Marie Christine Laleman., Daniël Lievois., Robert Vanden Billecke., <Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding>. Stadsarchief Gent. 1994.

Zoete A. assistent <De Documenten in omloop bij het Belgisch kadaster (1835 - 1975)>. Miscellanea Archivistica XXI. Algemeen Rijksarchief, Ruisbroekstraat, 2 - 6. 1000 Brussel. 1979.